
Rapport periodic davart la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras

Settavel rapport da la Svizra

Versiun approvada dal Cussegl federal ils 7 da december 2018

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Il Cussegl federal

CUNTEGN

RESUMAZIUN DAL RAPPORT	2
PART I: DISPOSIZIUNS GENERALAS	3
1. LA SITUAZIUN LINGUISTICA EN SVIZRA	3
1.1 <i>Las linguas en Svizra e lur derasaziun territoriala</i>	3
1.1.1. Nivel naziunal	3
1.1.2. Ils chantuns bilings: Berna, Friburg, Vallais	6
1.2 <i>Indicaziuns statisticas e graficas davart las linguas minoritaras</i>	6
1.2.1. Il talian	6
1.2.2. Il rumantsch	7
1.2.3. Linguas minoritaras senza territori	9
2. BASAS GIURIDICAS PER L'APPLICAZIUN DA LA CHARTA EUROPEICA DA LAS LINGUAS REGIONALAS U MINORITARAS	10
2.1 <i>Dretg da linguas internaziunal</i>	10
2.2 <i>Disposiziuns davart las linguas en la Constituziun federala</i>	10
2.3 <i>Leschas federalas</i>	10
2.3.1. Lescha ed ordinaziun da linguas	10
2.3.1. Missiva davart la promoziun da la cultura ils onns 2016–2020	10
2.4 <i>Regulaziuns linguisticas chantunalas</i>	11
2.5 <i>Decisiuns dal Tribunal federal concernent il diever da las linguas naziunalas</i>	11
3. REALISAZIUN DA LAS RECUMANDAZIUNS DAL COMITÉ DA MINISTERS DALS 14 DA DECEMBER 2016	13
PART II: SVILUPS RECENTS EN CONNEX CUN L'ARTITGEL 7 DA LA CHARTA	14
4. SVILUPS RECENTS	14
4.1 <i>La promoziun dal talian e dal rumantsch en il rom da la Missiva da cultura 2016–2020</i>	14
4.2 <i>Barats linguistics naziunals</i>	15
4.3 <i>L'instrucziun da las linguas naziunalas</i>	15
4.4 <i>La plurilinguitad en l'administraziun federala</i>	16
4.5 <i>Las linguas e las minoritads jenicas e sinti/manouche</i>	17
4.6 <i>Svilups recents en il sector da las medias</i>	18
4.7 <i>La perscrutaziun scientifica davart la plurilinguitad</i>	19
5. RESPOSTA ALS COMMENTARIS DAL COMITÉ D'EXPERTS DAVART LA REALISAZIUN DA L'ARTITGEL 7 DA LA CHARTA	19
PART III: MESIRAS PER IL DIEVER DA LAS LINGUAS REGIONALAS U MINORITARAS EN ILS CHANTUNS GRISCHUN E TESSIN	21
6. CHANTUN GRISCHUN	21
6.1 <i>Infurmaziuns generalas</i>	21
6.1.1. Realisaziun da la lescha da linguas dal chantun Grischun	21
6.1.2. Sustegn da la Confederaziun per mantegnair e promover la lingua e cultura rumantscha e taliana .	21
6.1.3. Fusiuns da vischnancas	22
6.1.4. Il rumantsch grischun en scola	23
6.2. <i>Mesiras per promover il rumantsch ed il talian tenor las disposiziuns da la part III da la Charta</i>	23
6.2.1. Artitgel 8: Furmaziun	23
6.2.2. Artitgel 10: Autoritads administrativas ed interpresas da servetschs publicas	24
6.2.3. Artitgel 11: Medias	25
6.2.4. Artitgel 13: Vita economica e sociala	25
7. CHANTUN TESSIN	26
7.1 <i>Infurmaziuns generalas</i>	26
7.2 <i>Posiziun davart la lingua gualsra a Bosco Gurin</i>	26
7.3 <i>Mesiras per promover il talian tenor las disposiziuns da la Charta</i>	27
7.3.1. Artitgel 8: Furmaziun	27
GLISTA DA LAS ABREVIAZIUNS DUVRADAS EN IL RAPPORT	29

RESUMAZIUN DAL RAPPORT

L'onn 1997 ha la Svizra ratifitgà la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras (Charta) ch'è entrada en vigur il 1. d'avrigl 1998. Tenor l'artitgel 15 da la Charta suttamettan ils stadis signataris regularmain al secretari general dal Cussegl da l'Europa in rapport davart l'applicaziun da la Charta. L'emprim rapport da la Svizra è vegnì suttamess al secretari general dal Cussegl da l'Europa il settember 1999. Dapi lura ha la Svizra preschentà mintga trais onns in rapport davart l'applicaziun da la Charta (december 2002, matg 2006, december 2009, december 2012, december 2015) cun explicaziuns davart la situaziun actuala da las linguas en il pajais, ils instruments legals e la realisaziun da las recumandaziuns dal comité da ministers e dal comité d'experts dal Cussegl da l'Europa. Il preschent 7avel rapport da la Svizra cumpiglia la perioda dal 2016 fin il 2018. El è vegnì redigì a basa dal 6avel rapport dals 11 da december 2015 e prenda posiziun tar las recumandaziuns dal comité da ministers dals 14 da december 2016 sco era tar ils commentaris en il rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016.

Il rapport è dividì en trais parts principalas:

L'emprima part dal rapport preschenta las novas statisticas davart il svilup da las linguas en Svizra ed ina resumaziun da las basas legalas vertentas per promover las linguas. Questa part cumpiglia era las respostas da la Svizra a las recumandaziuns formuladas dal comité da ministers dal Cussegl da l'Europa en ses ultim rapport. Il comité da ministers dumonda la Svizra surtut da renconuscher il francoprovenzal sco lingua regionala u minoritara tenor la part II da la Charta.

La segunda part preschenta ils svilups da la politica linguistica en Svizra e prenda posiziun tar ils commentaris formulads dal comité d'experts en ses rapport.

La terza part cuntegna ils rapports dals chantuns Grischun e Tessin concernent las linguas minoritaras, il talian ed il rumantsch. Els preschentan ils svilups en las legislaziuns chantunalas sco era las respostas a las dumondas e recumandaziuns dal comité d'experts e dal comité da ministers dal Cussegl da l'Europa.

Tut ils uffizis federals pertutgads, ils delegads federals per la plurilinguitad, la Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP), la *Conférence intercantonale de l'instruction publique de la Suisse romande et du Tessin* (CIIP), ils chantuns bilings sco er il chantun Giura èn vegnids consultads per elavurar il 7avel rapport. Ils chantuns Grischun e Tessin han collavurà activamain a la redacziun dal rapport preschent e prendì posiziun surtut tar las dumondas e las recumandaziuns dal comité d'experts e dal comité da ministers.

PART I: DISPOSIZIUNS GENERALAS

1. La situaziun linguistica en Svizra

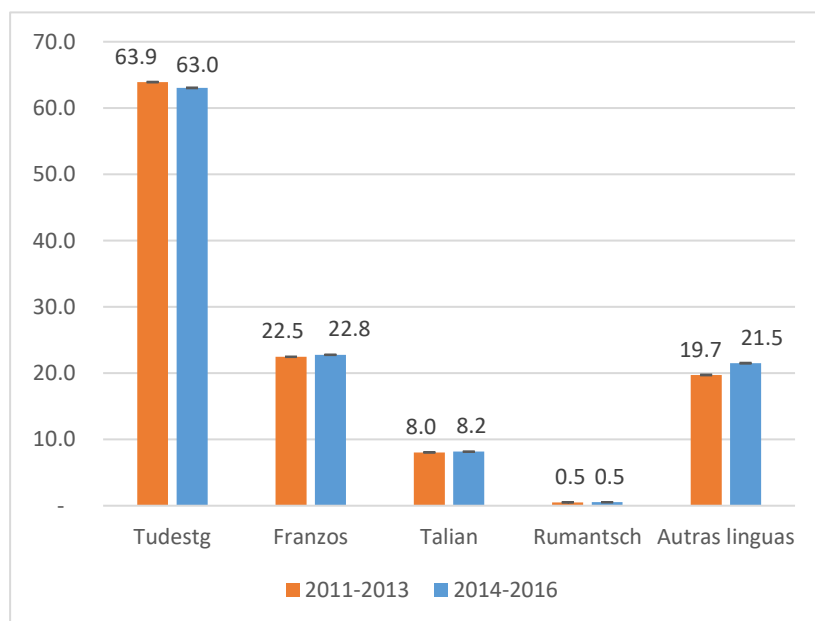
1.1 Las linguas en Svizra e lur derasaziun territoriala

1.1.1. *Nivel naziunal*

Dapi il 2010 han personas plurilinguas la pussaivladad d'inditgar en l'enquista da structura (ES) pliras linguas principalas (fin trais linguas vegnan resguardadas)¹. La lingua principal vegn definida sco la lingua, en la quala ina persona pensa e la quala ella dumogna il meglier. Il 2014 è vegnida realisada l'enquista tematica davart «la lingua, la religiun e la cultura» (ELRC) per l'emprima giada en il rom dal nov sistem da la relevaziun da la populaziun. Questa enquista cun provas da controlla da 16 000 personas permetta d'aprofundar las tematicas specificas colliadas cun las dumondas linguisticas. Ils emprims resultats davart las linguas èn vegnids publitgads l'october 2016². Quests resultats permettàn d'introducìr il concept da las «linguas utilisadas regularmain». Quellas èn definidas sco linguas ch'ins dovra u legia a bucca ubain en scrit almain ina giada l'emna en divers contexts. L'enquista da structura e l'ELRC n'èn betg enquistas complessivas. Perquai vegnan ils suandants resultats complettads cun in interval da confidenza (IC) en pertschient. Ils dumbers absoluts èn il resultat d'ina extrapolaziun da las observaziuns fatgas a maun da las provas da controlla.

En l'entira Svizra sa repartan las linguas inditgadas sco linguas principalas suandantamain:

Illustr. 1: Repartiziun da las linguas inditgadas sco linguas principalas, en pertschient, 2011–2013 e 2014–2016

Funtauna: UST, ES, statisticas da las chasadas

¹ L'enquista da structura vegn realisada dapi il 2010 en il rom dal nov sistem da la relevaziun da la populaziun. En il center stat l'observaziun da las structurass socioeconomicas e socioculturalas da la populaziun svizra. L'enquista cun almain 200 000 personas vegn fatga a maun da provas da controlla e cun agid d'in questunari tar las personas en la vegliadetgna da 15 onns ensi da la populaziun residenta permanenta che vivan en chasadas privatas. Per complettar ils resultats fa l'Uffizi federal da statistica mintga 5 onns in'enquista tematica davart la lingua, la religiun e la cultura. Ella cumpiglia dumondas supplementaras davart las linguas e las praticas linguisticas che n'èn anc mai vegnidas examinadas fin ussa.

² UST (2016) Sprachliche Praktiken in der Schweiz. Erste Ergebnisse der Erhebung zur Sprache, Religion und Kultur 2014. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/fr/home/statistiques/population/enquetes/esrk.html>

Tab. 1: Popolaziun residenta permanenta a partir da 15 onns tenor la(s) lingua(s) principala(s), svilup 1970–2010

	1970		1980		1990		2000		2014-2016		
	dumbers absoluts	part en %	dumbers absoluts	part en %	dumbers absoluts	part en %	dumbers absoluts	part en %	dumbers absoluts	IC en %	part en %
total	4 575 416	100.0	4 950 821	100.0	5 495 018	100.0	5 868 572	100.0	6 906 270	0.0	118.8
tudestg	2 988 606	65.3	3 254 732	65.7	3 547 236	64.6	3 770 330	64.2	4 420 792	0.1	64.0
franzos	853 903	18.7	921 060	18.6	1 059 614	19.3	1 172 059	20.0	1 571 736	0.3	22.8
talian	509 923	11.1	462 565	9.3	439 378	8.0	399 642	6.8	583 610	0.6	8.5
rumantsch	38 623	0.8	41 556	0.8	32 830	0.6	29 175	0.5	38 142	3.1	0.6
anglais	19 432	0.4	30 185	0.6	46 725	0.9	54 328	0.9	373 312	1.0	5.4
autras linguas	164 929	3.6	240 723	4.9	369 235	6.7	443 038	7.5	1 217 555	0.5	17.6

1) L'enquista da structura è ina structura a maun da provas da controlla che cumpiglia mo ina part da la populaziun residenta permanenta a partir da 15 onns. Ils resultats èn perquai colliads cun in tschert grad d'intschertezza. Quel dependa da la dimensiun da las provas da controlla, dals pertschients da respostas sco era da la derasaziun da las variablas consideradas en la populaziun. L'intschertezza po vegnir quantifitgada cun calcular in interval da confidenza che s'augmenta cun l'inexactezza creschenta dals resultats. Ils diagrams a colonnas correspundan ad intervals da confidenza da 95%. En las tabellas n'èn ils intervals da confidenza da 95% betg inditgads sco dumbers absoluts, mabain en pertschients da la stimaziun.

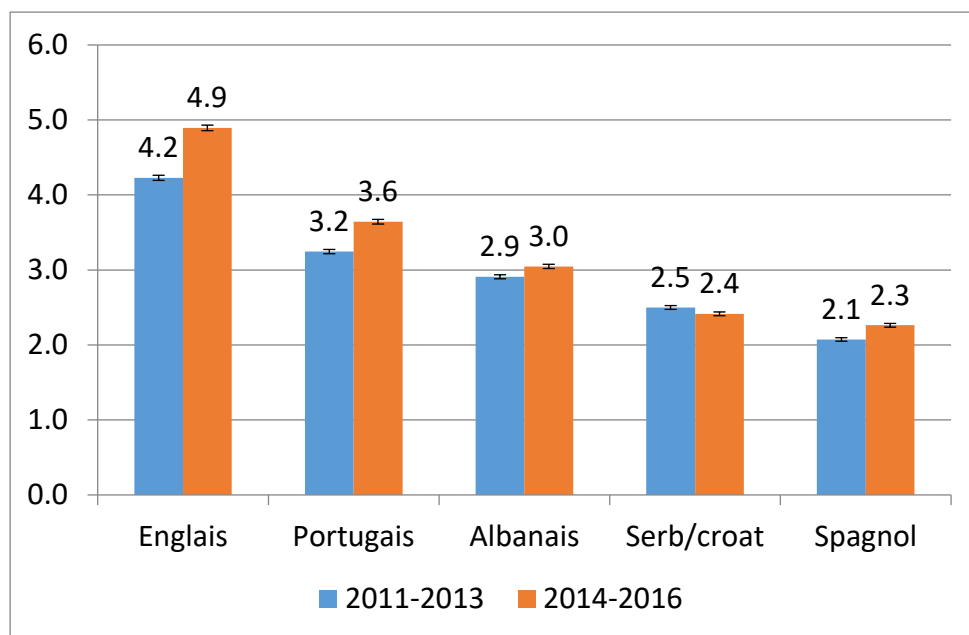
2) Il total è pli aut ch'il dumber da las personas che han participà a l'enquista, cunquai che las personas han pudì inditgar pliras linguas principalas.

Funtauna: UST, 1970–2000: dumbraziun dal pievel, 2010: ES

Ils ultims decennis è la repartiziun da las linguas restada relativamain stabila. In pau damain che dus terzs da la populaziun residenta permanenta a partir da 15 onns han inditgà danovamain il tudestg sco lingua principala. Il franzos è la segunda lingua naziunala menziunada il pli savens sco lingua principala. La part da las duas linguas è sa midada levamain tranter il 2000 ed ils onns 2014–2016, quai ch'è d'attribuir per part a la pussaivladad d'inditgar pliras (fin trais) linguas sco linguas principalas. Il total da las linguas betg naziunals na cuntanschan las duas autras linguas naziunals, il talian ed il rumantsch, era betg, sch'ellas vegnan dumbradas ensemen.

Dapi la mesadad dal 20avel tschientaner stat la part da las linguas betg naziunals en connex direct cun l'augment da la populaziun estra e cun il svilup da sia cumposiziun. Igl è perquai impurtant da betg mo considerar il dumber da las linguas betg naziunals, mabain era la repartiziun da questas linguas.

Illustr. 2: Lingua(s) betg naziunala(s) numnada(s) il pli savens sco lingua(s) principala(s), en pertschient, 2011–2013 e 2014–2016

Funtauna: UST, ES; statisticas da las chasadas

Tab. 2: Populaziun residenta permanenta tenor la(s) lingua(s) principala(s), 2014–2016

	dumbers absoluts	IC en %	part en % a tut las linguas principalas ¹
total	8 132 299	-	117.9
tudestg	5 126 524	0.1	63.0
franzos	1 851 879	0.2	22.8
talian	663 099	0.4	8.2
rumantsch	42 583	2.3	0.5
englais	398 048	0.8	4.9
portugais	296 327	0.8	3.6
albanais	247 823	0.9	3.0
serb/croat	196 378	1.0	2.4
spagnol	183 983	1.1	2.3
autras linguas	581 770	0.6	7.2

Il total è pli aut ch'il dumber da las persunas che han participà a l'enquista, cunquai che las persunas han pudì inditgar pliras linguas principalas.

Funtauna: UST, ES, statisticas da las chasadas

Dapi l'onn 1970 e surtut tranter il 1980 ed il 1990 è creschida la part da las linguas betg naziunalas en Svizra. L'augment tranter il 2000 ed il 2010 è d'attribuir a la pussaivladad d'inditgar en l'enquista pliras linguas principalas. L'onn 2000 eran las linguas da l'Ex-Jugoslavia sco era l'albanais sin l'emprim rang. Il 2010 era da nov l'englais a la testa, suandà dal portugais. Il serb ed il croat sco era l'albanais vegnan avant il spagnol. En Svizra vegnan discurrendas anc numerusas autras linguas, ma d'in dumber da pledadras e pledaders relativamain pitschen.

La part da las linguas betg naziunalas munta en Svizra a 21,5%, tenor la media dals trais onns considerads: 2014, 2015 e 2016. En Svizra franzosa munta ella a ca. 26%, en Svizra taliana a ca. 15% ed en Svizra tudestga a ca. 20%. En Svizra rumantscha munta la part a var 11%, ma quella sto vegnir interpretada cun precauziun pervi dal pitschen dumber da persunas interrogadas.

Las linguas estras n'èn betg repartidas a moda unifurma sin ils quatter territoris linguistics. Il serb ed il croat predomineschan en Svizra tudestga; il portugais è represchentà fermamain en Svizra franzosa. Il spagnol è repartì pli egualmain. L'englais sa concentrescha sin las regiuns urbanas da Turitg/Zug, da Basilea sco era da la regiun dal Lai da Genevra.

Tab. 3: Repartiziun da las linguas naziunalas tenor il territori linguistic, en pertschient, 2014–2016

	part dals Germanofons	part dals Francofons	part dals Italofoons	part dals Rumantschs	part da las linguas betg naziunalas
Total	63.0	22.8	8.2	0.5	21.5
regiun germanofona	85.9	3.2	4.4	0.4	20.4
regiun francofona	6.1	83.4	4.7	0.1	26.1
regiun italofona	10.2	4.7	87.7	0.3	14.8
regiun rumantscha	45.4	(1.1)	5.7	67.5	11.1

() Extrapolaziun basada sin main che 50 observaziuns; il resultat è d'interpretar cun gronda precauziun.

Funtauna: UST, ES, statisticas da las chasadas

Igl è interessant da considerar las parts da las linguas naziunalas ordaifer lur territoris linguistics: en Svizra tudestga vegn, sper il tudestg, il talian numnà il pli savens sco lingua principala. En Svizra franzosa percenter vegn il tudestg numnà pli savens sco lingua principala ch'il talian, entant ch'en Svizra taliana vegn il tudestg numnà duas giadas pli savens ch'il franzos. En il territori linguistic rumantsch inditgescha la mesadad da la populaziun residenta il tudestg sco lingua principala.

1.1.2 Ils chantuns bilings: Berna, Friburg, Vallais

En ils chantuns bilings ha ina da las duas linguas naziunalas mintgamai ina part da passa 65%. Ils trais chantuns bilings (Berna, Friburg e Vallais) èn repartids cleramain en dus territoris linguistics differents. Las excepziuns principalas èn las citads da Biel/Bienne (54,2% tudestg, 38,9% franzos) e Fribourg/Freiburg (20,1% tudestg, 69,2% franzos). Il chantun da Friburg ed il chantun Vallais èn per gronda part francofons, entant ch'il chantun da Berna è per gronda part germanofon.

1.2 Indicaziuns statisticas e graficas davart las linguas minoritaras

1.2.1 Il talian

Tab. 4: Linguas principalas numnadas en Svizra taliana (Tessin e Grischun talian), en valurs absolutas ed en pertschient, 2014–2016

	dumbers absoluts	IC en %	part da la populaziun en %
total da la populaziun	360 706	0.2	100.0
Tudestg	36 632	1.9	10.2
Franzos	16 992	2.8	4.7
Talian	316 464	0.3	87.7
Rumantsch	1 220	11.0	0.3
autras linguas	53 510	1.5	14.8

Il total è pli aut ch'il dumber da las persunas che han participà a l'enquista, cunquai che las persunas han pudì inditgar pliras linguas principalas.

Funtauna: UST, ES, statisticas da las chasadas

Il talian en il Tessin

La situaziun demografica en il Tessin è strusch sa midada dapi l'ultim rapport. Nus renviain al 6avel rapport da la Svizra da l'onn 2015 (part I, chapitel 1.2, pagina 4).

Tab. 5: Il talian ed il tudestg sco linguas principalas numnadas da la populaziun residenta permanenta en la vegliadetgna da 15 onns ed ensi en il Tessin dapi il 1970

	total populaziun a partir da 15 onns	pledaders italofons	IC en % ¹	part en %	pledaders germanofons	IC en % ¹	part en %
1970	180 307	151 246	-	83.9	21 819	-	12.1
1980	206 029	169 390	-	82.2	25 934	-	12.6
1990	240 959	200 994	-	83.4	24 892	-	10.3
2000	259 942	214 611	-	82.6	23 273	-	9.0
2010 ²⁾	281 693	246 983	0.5	87.7	31 330	4.0	11.1
2011/2013 ²⁾	288 973	253 770	0.3	87.8	31 436	2.4	10.9
2014/2016 ²⁾	298 977	264 772	0.3	88.6	32 784	2.4	11.0

Las persunas interrogadas han pudì inditgar pliras linguas principalas. Per persuna èn vegnidas resguardadas fin trais linguas principalas.

Funtaunas: UST, 1970–2000: dumbraziun dal pievel; 2010–2016: ES

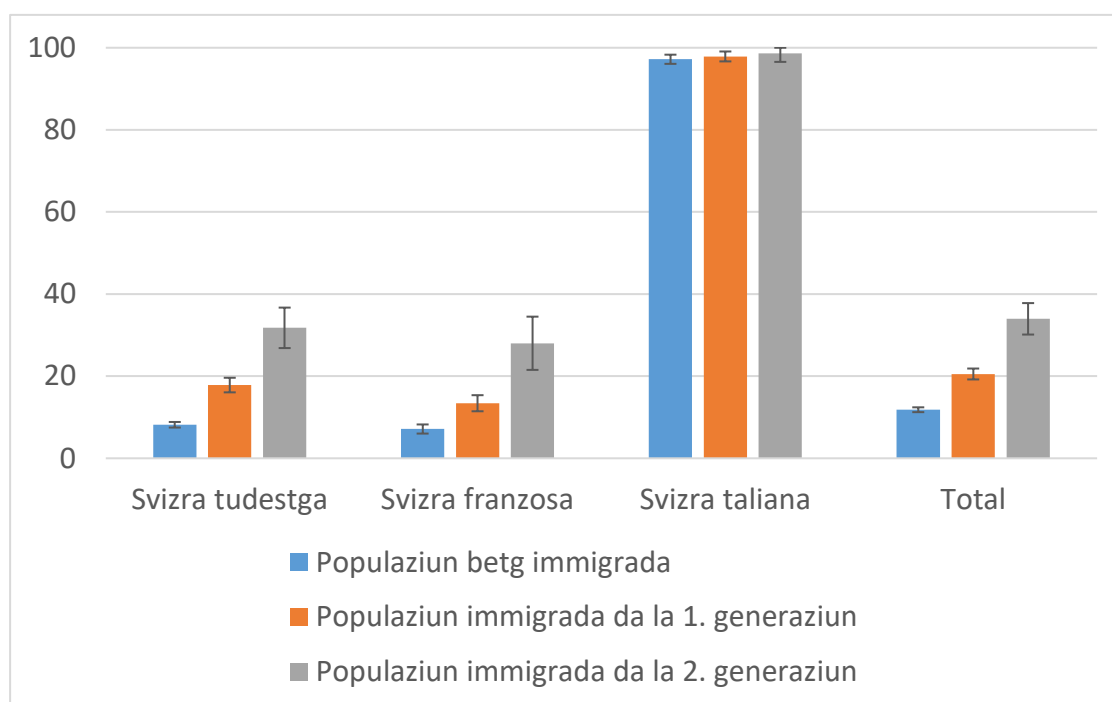
Il talian en il chantun Grischun

Per tut ils districts dal chantun Grischun èsi pussaivel da rimnar avunda infurmaziuns precisas, sch'ins utilisescha las datas cumuladas sur tschintg onns (2012–2016). Ils districts dal Bernina e Moesano èn per la fitg gronda part italofofons (var 90%). Il district da Malögia dumbra circa in quart Italofofons.

Il talian ordaifer ses territori linguistic

Tranter il 2014 ed il 2016 han en media var 583 810 personas en Svizra inditgà il talian sco lingua principala u sco ina da lur linguas principalas, 358 448 da quellas eran personas cun biografia da migraziun³. Ils pledaders talians en las trais regions betg italofonas ensemen èn pli numerus (var 307 000) che quels che abiteschan en Svizra taliana (var 276 564). En Svizra tudestga ed en Svizra franzosa fa la plipart da las personas che utiliseschan regularmain il talian part da la populaziun cun biografia da migraziun da la segunda generaziun. Els dovran il talian almain ina giada l'emna quatter giadas pli savens che personas senza biografia da migraziun (en Svizra tudestga: 32% cunter 8%; en Svizra franzosa: 28% cunter 7%). Il diever regular dal talian tar las personas cun biografia da migraziun da l'emprima generaziun è era pli frequent che tar la populaziun senza biografia da migraziun (18% en Svizra tudestga e 14% en Svizra franzosa).

Illustr. 3: Personas che utiliseschan regularmain il talian, tenor status da migraziun e regiun linguistica, en %, 2014

Funtauna: UST, enquesta davart la lingua, la religiun e la cultura 2014 (ELRC)

1.2.2 Il rumantsch

Sco ils Italojons vivan era las personas da lingua rumantscha per gronda part ordaifer lur territori linguistic, surtut en Svizra tudestga (ca. 58,5%). Sulettamain 36% vivan en il territori linguistic rumantsch⁴.

Il rumantsch en il Grischun

Tranter il 2014 ed il 2016 han inditgà 15 342 da las 22 741 personas che abiteschan permanentamain en il territori linguistic rumantsch tradiziunal (qv. 67,5% da la populaziun) il rumantsch sco lingua principala u sco ina da lur linguas principalas.

³ La populaziun cun biografia da migraziun cumpiglia tut las estras ed ils esters, las Svizras ed ils Svizzers naturalisads da l'emprima e segunda generaziun sco era las Svizras ed ils Svizzers nativs cun dus geniturs naschids a l'exteriur (<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/01/07/blank/key/06.html>).

⁴ Ils territoris linguistics da la Svizra (<https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home.assetdetail.2546351.html>)

Tab. 6: Linguas principalas en il territori linguistic rumantsch, 2014–2016

	dumbers absoluts	IC en %	part da la populaziun
total da la populaziun	22 741	3.2	100.0
tudestg e tudestg svizzer	10 326	5.0	45.4
franzos	(258)	32.1	1.1
talian e dialect talian / dialect dal Grischun talian	1 300	15.2	5.7
rumantsch	15 342	3.8	67.5
autras	2 534	10.8	11.1

() Extrapolaziun basada sin main che 50 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun gronda precauziun.

Il total è pli aut ch'il dumber da las personas che han participà a l'enquista, cunquai che las personas han pudì inditgar pliras linguas principalas.

Funtauna: UST, ES, statisticas da las chasadas

En il territori linguistic rumantsch da la Svizra han inditgà var 14 700 personas u 71% da la populaziun ch'ellas discurren a chasa rumantsch. Var 8 100 abitantas ed abitants dal territori linguistic rumantsch tradiziunal, activs en ina professiun, han inditgà il rumantsch sco lingua utilisada a la lavur. Quai correspunda ad ina part da var 63% (tab. 7).

Tab. 7: Linguas inditgadas sco lingua utilisada en famiglia ubain a la lavur en il territori linguistic rumantsch, 2014–2016

	lingua utilisada en famiglia			lingua utilisada a la lavur		
	dumbers absoluts	IC (%) ²	parts en % ¹	dumbers absoluts	IC (%) ²	parts en % ¹
Total	20 939	4.2	100.0	12 977	5.5	100.0
tudestg svizzer	9 222	6.6	44.0	9 497	6.5	73.2
Tudestg	1 547	16.8	7.4	3 841	10.6	29.6
franzos	(207)	46.6	1.0	(478)	30.0	3.7
dialect talian / dialect dal Grischun talian	(180)	47.6	0.9	(168)	50.7	1.3
talian	908	22.1	4.3	2 451	13.4	18.9
rumantsch	14 762	5.1	70.5	8 125	7.1	62.6

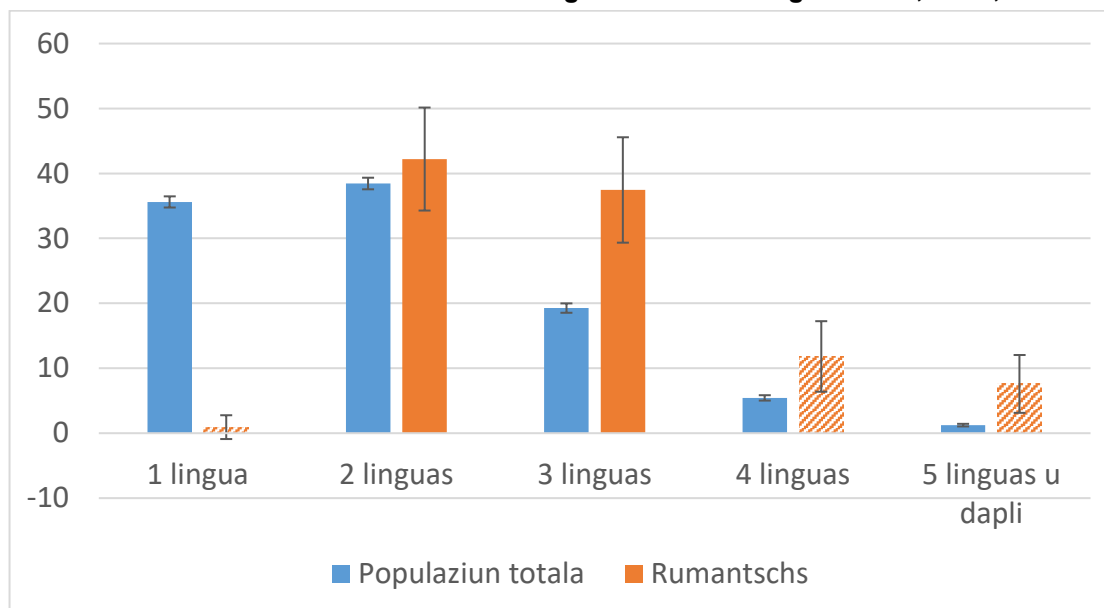
() Extrapolaziun basada sin main che 50 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun gronda precauziun.

28,1% da las personas interrogadas han inditgà ch'ellas utilischan dapli ch'ina lingua en famiglia ed 89,3% dapli ch'ina lingua a la lavur. Igl è stà pussaivel d'inditgar il tudestg svizzer ed il dialect tessinais u il dialect dal Grischun talian unicamain per la lingua duvrada en famiglia e per la lingua duvrada a la lavur.

Funtauna: UST, ES, statisticas da las personas

Malgrà ch'ils Rumantschs èn represchentads stgarsamain en l'ELRC, furneschan las datas rimnadas infurmaziuns impurtantas davart il diever dal rumantsch. En il territori linguistic rumantsch utilischan 77% da la populaziun almain ina giada l'emna in idiom rumantsch. En cumparegliaziun cun la structura da vegliadetgna da la populaziun svizra èsi da constatar che las pledadras ed ils pledaders rumantschs èn en media in zichel pli vegls. Las personas da 65 fin 74 onns represchantan 18% da las Rumantschas e dals Rumantschs cumpareglià cun ina part da 12% da l'entira populaziun svizra per la medema categoria da vegliadetgna. Sch'ins considerescha il total da las personas che utilischan il rumantsch occasiunalmain u regularmain e las personas che han discurren rumantsch en lur uffanza, represchantan quellas 1,5% da la populaziun svizra. Da las ultimas inditgeschan 55% ch'ellas dovrian anc adina il rumantsch. In terz dovra il rumantsch mintga di u bunamain mintga di, 17% al dovran almain ina giada l'emna e 6% pli darar, entant che 45% n'al dovran mai.

Illustr. 4: Persunas tenor il dumber da las linguas utilizadas regularmain, en %, 2014

Las categorias schraffadas èn d'interpretar cun precauziun, cunquai ch'ellas sa basan sin main che 30 observaziuns e n'èn perquai statisticamain betg fidablas.

Funtauna: UST, enquesta davart la lingua, la religiun e la cultura 2014 (ELRC)

Il rumantsch ordaifer ses territori linguistic

Var 27 000 persunas che han inditgà il rumantsch sco lingua principala na vivan betg en il territori linguistic rumantsch. La maioritad dad ellas (58,5%) viva en Svizra tudestga, surtut en la regiun da Cuira sco er en il chantun da Turitg ed il chantun Argovia. Il chantun Grischun dumbra var 29 000 pledadras e pledaders d'in idiom rumantsch. Quai correspunda a var 15% da la populaziun dal chantun.

Tab. 8: Populaziun residenta permanenta da la Svizra che ha inditgà il rumantsch sco lingua principala, 2014–2016

	dumbers absoluts	interval da confidenza ± (en %)	parts en %
Total	42'583	2.3	100.0
Svizra (senza il chantun Grischun)	13'574	4.0	31.9
Chantun Grischun	29'009	2.7	68.1
... en il territori linguistic rumantsch	15'342	3.8	36.0
... ordaifer il territori linguistic rumantsch	13'667	4.2	32.1

Funtauna: UST, ES, statisticas da las chasadas

1.2.3 Linguas minoritaras senza territori

Las datas da l'ES, cumuladas sur 5 onns (2012–2016), furneschan memia paucas infurmaziuns davart la situaziun dal jenic e dal jiddic en Svizra. Sco en l'ultima ediziun dal rapport renviain nus al quart rapport da la Svizra dal 2009 (cf. las infurmaziuns generalas davart la politica linguistica da la Svizra, chapitel 4, p. 27–28).

2. Basas giuridicas per l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras

2.1 Dretg da linguas internaziunal

Las basas giuridicas internaziunalas per l'applicaziun da la Charta n'èn betg sa midadas dapi la publicaziun dals ultims dus rapports da la Svizra. Las infurmaziuns èn resumadas en il quart rapport da la Svizra dal 2009 (part I, chapitel 1.1, p. 32–33).

2.2 Disposiziuns davart las linguas en la Constituziun federala

Las disposiziuns da la Constituziun federala davart las linguas da la Confederaziun n'èn betg sa midadas dapi la publicaziun dals dus ultims rapports da la Svizra. Las infurmaziuns èn resumadas en il quart rapport da la Svizra dal 2009 (part I, chapitel 1.2, p. 33–34).

2.3 Leschas federalas

Las basas giuridicas naziunalas per l'applicaziun da la Charta n'èn betg sa midadas dapi la publicaziun da l'ultim rapport da la Svizra. Nus renviain a las infurmaziuns en il 6avel rapport da la Svizra dal 2015 (part I, chapitel 2.3, p. 7).

2.3.1 Lescha ed ordinaziun da linguas

La Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas (lescha da linguas, LLing, CS 441.1) furma la basa legala federala per promover las linguas naziunalas en Svizra. L'Ordinaziun davart las linguas naziunalas (ordinaziun da linguas, OLing, CS 441.11) determinescha las mesiras da promoziun concretas. Ils novs instruments da promoziun introducids da la LLing èn sa cumprovads. La Confederaziun ha sustegni enfin uss en la perioda da promoziun 2016–2020 numerus partenaris e projects, surtut en ils suandants secturs: barats da scola, projects per promover las linguas naziunalas en l'instrucziun, la perscrutaziun applitgada, chantuns plurilinges ed ils chantuns Tessin e Grischun, sco er organisaziuns activas en il sector da la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas. La collavuraziun tranter la Confederaziun ed ils divers partenaris vegn reglada en general tras convegnas da prestaziun. Las finamiras previsas en questas convegnas èn enfin ussa vegnidas cuntanschidas per gronda part.

Per ils svilups pli recents concernent l'applicaziun renviain nus a la part II dal rapport preschent.

2.3.1 Missiva davart la promoziun da la cultura ils onns 2016–2020

La politica linguistica da la Svizra è colliada stretgamain cun sia politica culturala ch'è l'object d'ina politica publica da plirs onns, approvada dal parlament. En sia Missiva davart la promoziun da la cultura durant la perioda 2016–2020 ha il Cussegl federal determinà pliras axas d'acziun, tranter auter la promoziun da la coesiun sociala. Per la politica linguistica concernan las prioritads da la Missiva da cultura la promoziun dal barat linguistic en scola (cf. chapitel 4.2 dal rapport preschent), la promoziun da la lingua e cultura taliana e rumantscha en Svizra (cf. chapitel 4.1 dal rapport preschent) e la promoziun dals barats culturals naziunals. Las novas mesiras previsas en quest connex vegnan realisadas da preschent.

2.4 Regulaziuns linguisticas chantunalas

Berna

La «dumonda dal Giura» è restada actuala dapi l'ultima perioda da rapport. Ils 18 da zercladur 2017 èn las votantas ed ils votants da la citad da Moutier s'exprimids cun 51,72% u 2 067 vuschs cunter 1 930 vuschs a favur d'ina annexiun da Moutier al chantun Giura. Las votantas ed ils votants da las vischnancas vischinas da Belprahon e Sorvilier èn sa decidids da restar en il chantun da Berna (votaziuns dals 17 da settember 2017). Cunter l'andament da la votaziun èsi vegnì recurri pliras giadas. La prefectura da Berna ha decis ils 5 da november 2018 da declerar sco nunvalaivla la votaziun dals 18 da zercladur 2017. Las tractativas davart in'annexiun da la vischnanca da Moutier al chantun Giura èn vegnidas suspendidas, e las proximas etappas èn anc da determinar.

Il medem mument ha l'executiva dal chantun da Berna installà ils 3 da matg 2017 ina cumissiun d'experts ed incumbensà quella da determinar il stadi da la bilinguitad en il Chantun e d'examinar las pussaivladads da svilup che resultan tras la coesistenza da la lingua franzosa e tudestga en il chantun da Berna. In rapport final cun propostas da mesiras concretas è vegnì suttamess la stad 2018 per consultaziun. El cumpiglia 46 mesiras ed è vegnì surdà uffizialmain a l'executiva chantunala l'october 2018. La finamira da questas mesiras è da profitar meglier dal potenzial da la coesistenza da duas culturas, surtut en ils secturs numnads da la Charta (instrucziun, giustia, autoritads, medias, etc.).

Friburg

Ils 5 da zercladur 2018 ha il Cussegl da stadi dal chantun da Friburg approvà l'Ordinaziun davart il sustegn d'iniziativas per promover la bilinguitad (ROF 2018_039) ch'è en vigur dapi il 1. da fanadur 2018. Questa ordinaziun prevesa in import annual da 100 000 francs per sustegnair iniziativas da vischnancas, uniuns, interpresas, medias u baselgias en quest sector. L'agid finanziel vegn attribui annualmain e po da princip vegnir prolungà maximalmain trais giadas. El vegn accordà cun preferenza sco sustegn per lantschar projects.

Ina bilantscha da las finamiras e da la realisaziun da questas basas legalas po vegnir preschentada en il proxim rapport da la Svizra.

2.5 Decisiuns dal Tribunal federal concernent il diever da las linguas naziunalas

- TF 2C_1063/2015 dals 16-3-2017; recurs da dretg public cunter la sentenza da la Dretgira chantunala dal Vallais concernent il transport a scola, translaziun: Disputaivel è, schebain A. X. (naschì il 2006 e represchentà legalmain da ses geniturs) ha in dretg legal a l'instrucziun en lingua tudestga sco er al transport a la chasa da scola «Borzuat», malgrà che la scola francofona sa chatta en vischianza supportabla. La vischnanca da Sierre, nua ch'il recurrent viva, è tradiziunalmain bilingua. Il recurrent ha mo lura in dretg ad in'instrucziun en lingua tudestga, sch'ina tala è colliada cun expensas proporziunalas per la communitad. I na dat en ina vischnanca bilingua resp. en in chantun bilingu nagin dretg absolut da frequentar ina scola germanofona. Ina via da scola da 40 minutas, ch'è da far per part a pe e per part cun il bus duas giadas a di, è cumpatibla cun la garanzia da l'art. 19 CF, è dentant al cunfin superiur da quai ch'ins po pretender d'in uffant da l'emprima classa. La via da scola dal recurrent munta a 40-45 minutas ed è supportabla duas giadas a di, sut la cundiziun che l'uffant sa participeschia ad ina maisa da mezdi organisada. Tenor il Tribunal federal è ina maisa da mezdi organisada da la vischnanca in'alternativa al transport a scola. La maisa da mezdi sto dentant esser gratuita cun excepziun d'ina participaziun als custs d'alimentaziun sco quai ch'els sa resultassan er a chasa. Sche la maisa da mezdi è gratuita en il senn da la giurisdicziun, alura satisfa quai per ademplir l'art. 19 CF, premess che la vischnanca indemniseschia al recurrent ils custs per il transport a scola cun ils meds da traffic publics.
- DTF 143 IV 117 dals 13 d'avrigl 2017; recurs da dretg penal cunter la sentenza da la Cour de la justice de la République et canton de Genève concernent la lingua da procedura, translaziun: Il Tribunal federal s'exprima che la garanzia da la libertad da lingua tenor l'art. 18 CF na vala betg a moda assoluta. I n'exista nagin dretg da correspunder cun las autoritads en in'autra lingua ch'en la lingua uffiziala dal chantun pertutgà. Sche l'autorità retschaiva ina dumonda en in'autra lingua

ch'en la lingua da procedura e n'è betg d'accord cun il document e n'al lascha betg translatar, sto ella prolungar il termin al recurrent per che quel possa inoltrar ina translaziun. Sch'il recurrent na survegn betg temp per inoltrar la translaziun, è quai da considerar sco formalissem exagerà. Ultra da quai renda il Tribunal federal attent ch'ins sto, tenor l'art. 68 alinea 2 CPP, communitgar almain il cuntegn essenzial dals acts processuals impurtants a bucca ubain en scrit en ina lingua chapaivla ad ina persuna participada ad ina procedura penala che na chapescha betg la lingua da procedura. I n'exista dentant nagin dretg ad ina translaziun cumpletta da tut ils acts processuals sco era da las actas.

- TF 2C_982/2017 dals 24-11-2017; recurs da dretg public cunter la sentenza dal Tribunal federal concernent l'examen da maturità svizzer; permissiun excepziunala, translaziun. A. vul sco creschi far l'examen da matura svizzer e vegnir dispensà da l'examen en ina segunda lingua naziunala. Sia dumonda per dispensaziun dal rom franzos vegn refusada tant da la Cumissiun svizra da maturità sco era dal Tribunal administrativ federal. Il recurrent crititgescha la violaziun dal scumond da discriminaziun tenor l'art. 8 alinea 2 CF, art. 24 CEDU e tenor la cunvegna internaziunala dals 21 da december 1965 per eliminar mintga furma da la discriminaziun da las razzas (CS 0.104), da la libertad economica tenor l'art. 27 CF e da la libertad da lingua tenor l'art. 18 CF. El motivescha la violaziun da ses dretgs fundamentals cun l'argument ch'ina premissa da far in examen en in'ulteriura lingua naziunala saja discriminanta per umans d'auters circuls culturals che n'hajan nagina da las quatter linguas naziunals sco lingua materna e sajan sin fundament da lur derivanza dischavantagiads visavi ils Svizzers. La Cumissiun svizra da maturità ha renvià en sia decisiun a l'impurtanza fundamentala per la coesiun naziunala d'enconuscher in'ulteriura lingua naziunala. La preistanza giustifitgescha las pretensiuns linguisticas da l'examen da maturità sa basond sin ils art. 4 e 70 CF. Las directives da l'examen da maturità sa resultan gia per la scola primara da l'art. 15 alineas 2 e 3 da la Lescha federala davart las linguas naziunals e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas (lescha da linguas, CS 441.1). Las pretensiuns augmentadas per acquistar l'attestat da maturità sulettas na tanschan betg per far valair ina violaziun dals dretgs fundamentals appellads. Il Tribunal federal refusescha il recurs.
- TF 144 I 1 dals 7 da december 2017; recurs da dretg public cunter il Cussegl grond dal chantun Turgovia concernent la pretensiun ad in'instrucziun scolastica sufficiente e gratuita, translaziun: il Tribunal federal approvescha il recurs cunter la midada da la lescha dal chantun Turgovia dals 29 d'avust davart la scola populara ed annullescha surtut l'aleina 2 dal paragraf introduci da nov, tenor il qual las scolaras ed ils scolars pon en cas spezial vegnir obligads da frequentar curs da lingua e las persunas responsablas per l'educaziun pon vegnir sfurzadas da sa participar als custs d'eventuals servetschs d'interprets necessaris. El argumentescha sia decisiun essenzialmain cun il fatg ch'in adossament dals custs per l'instrucziun da linguas supplementara n'è betg cumpatibel cun il dretg a l'egualità da las schanzas tenor l'art. 19 CF. L'aleina dal paragraf introduci da nov ha tenor las materialias l'intent da promover l'integrasiun da persunas estras. Emprender la lingua utilisada al lieu duai gidar a promover l'integrasiun sociala e linguistica d'uffants da lingua estra ed è ina finamira legitima. L'instrucziun da lingua supplementara na vegn dentant betg mo en dumonda en connex cun geniturs esters. Era per Svizras e Svizzers da lingua estra u per uffants cun difficultads d'emprender po l'instrucziun da lingua supplementara esser necessaria ed ils geniturs fissan tras quai pertutgads da l'obligaziun da purtar ils custs. I para ester a la materia, sch'il Cussegl grond ed il Cussegl guvernativ vulan reglar cun la disposiziun respectiva primarmain interess dal dretg da persunas estras, malgrà ch'en il center stat la scolaziun sufficiente dals uffants pertutgads. Sche la scola considerescha in curs da lingua sco necessari per che l'uffant pertutgà survegnia ina purschida da furmaziun sufficiente, na dastga ella sin fundament dals art. 19 e 62 al. 2 CF pretender nagina participaziun finanziala dals geniturs. Cas cuntrari na po l'egualità da las schanzas betg vegnir garantida.

3. Realisaziun da las recumandaziuns dal comité da ministers dals 14 da december 2016

Sa basond sin il rapport dal comité d'experts da la Charta dals 16 da zercladur 2016 ha il comité da ministers dal Cussegl da l'Europa formulà recumandaziuns a la Svizra ed approvà quellas ils 14 da december 2016. Las recumandaziuns 1 e 2 sa drizzan al chantun Grischun. Nus renviain en quest connex a la posiziun dal chantun Grischun en la part III dal rapport preschent.

Recumandaziun 3 dal comité da ministers dals 14 da december 2016

Il comité da ministers recumonda a las autoritads svizras da renconuscher il francoprovenzal sco lingua regionala u minoritara utilisada tradiziunalmain en Svizra e d'applitgar per questa lingua las disposiziuns da la part II da la Charta en collavuraziun cun las pledadras ed ils pledaders.

Per responder a questa recumandaziun ha l'UFC sco istanza federala responsabla per la coordinaziun da la realisaziun da la Charta en Svizra inscuntrà las autoritads chantunals pertutgadas (dals chantuns Friburg, Giura, Vallais e Vad) en il rom da pliras sedutas da lavur. Quest process ha permess d'approfondar las discussiuns en vista ad ina decisiun politica. Il territori istoric dal francoprovenzal concerna tut ils chantuns francofons, cun excepziun dal chantun Giura, nua che vegn utilisà il franc-comtois, betg menziunà dal comité da ministers, ma che vegn resguardà en la Constituziun giurassiana. Las pledadras ed ils pledaders dal francoprovenzal èn medemamain vegnids integrads en il process, en il rom d'in colloqui davart ils patuas da la Svizra franzosa, ch'è vegnì organisà il settember 2017 dal center da dialectologia da l'Universitad da Neuchâtel.

Sin questa basa ha la Conférence intercantonale de l'instruction publique de la Suisse romande et du Tessin (CIIP) formulà en sia seduta dals 13 da settember 2018 ina posiziun che beneventa l'approvaziun tras il Cussegl federal da la recumandaziun dal comité da ministers dal Cussegl da l'Europa.

Ils chantuns Friburg, Giura, Vallais e Vad applitgeschan gia oz las mesiras pretendidas en la part II da la Charta. Els s'engaschan en il rom da lur politica da promoziun culturala en favur dal mantegniment, surtut cun considerar il francoprovenzal ed il franc-comtois sco ierta culturala immateriala che sto vegnir renconuschida en la populaziun. Il 6avel rapport da la Svizra dal 2015 porscha ina survista cumpletta da las pledadras e dals pledaders dal francoprovenzal sco era dals projects proponids dad els e sustegnids dals chantuns (cf. 6avel rapport da la Svizra dal 2015, part II, chapitel 2.5.1, p. 13–14). La Confederaziun po a basa da la Llingua era sustegnair projects per promover questas linguas d'impurtanza surregionala ed ella ha era gia sustegnì tals projects en il passà. Via il Center da plurilinguitad a Friburg (cf. chapitel 4.7 dal rapport preschent) po ella en pli sustegnair ulteriurs projects da perscrutaziun davart l'utilisaziun da las linguas regionalas.

Per quests motifs èn las autoritads svizras – federalas e chantunals – prontas d'acceptar las recumandaziuns dal comité da ministers, resguardond ils suandants principis:

- a) il champ d'applicaziun cumpiglia tant il francoprovenzal sco er il franc-comtois;
- b) l'engaschi vegn ad avair lieu en il rom da la politica chantunala per promover la cultura senza obligar ils chantuns da metter a disposiziun novs dispositivs specificis;
- c) l'activitad dals chantuns è subsidiara a las activitads d'organisaziuns e d'uniuns privatas en il sector respectiv;
- d) da l'applicaziun da la Charta na sa resulta nagin nov dretg individual per las pledadras ed ils pledaders dal francoprovenzal e dal franc-comtois. Quai vala surtut areguard ils bustabs d (duvrar la lingua), f e g (emprender la lingua) da l'artitgel 7 § 1 da la part II da la Charta.

L'extensiun dal champ d'applicaziun dal franc-comtois (langue d'oïl) para legitima, cunquai che sia realitad socioculturala è oz en Svizra romanda sumeglianta a quella dal francoprovenzal. Ultra da quai ha l'organisaziun da las pledadras e dals pledaders dal patua en il chantun Giura, la Fédération des Patoisants du Canton du Jura, communitgà uffizialmain a las autoritads chantunals ses giavisch da resguardar il franc-comtois en l'elavuraziun dal 7avel rapport da la Svizra concernent l'applicaziun da la Charta.

PART II: SVILUPS RECENTS EN CONNEX CUN L'ARTITGEL 7 DA LA CHARTA

Questa part preschenta ils svilups da la politica linguistica en Svizra en connex cun l'artitgel 7 da la Charta e prenda posiziun davart ils commentaris dal comité d'experts en ses rapport dals 16 da zercladur 2016.

4. Svilups recents

4.1 La promoziun dal talian e dal rumantsch en il rom da la Missiva da cultura 2016–2020

En la Missiva da cultura 2016–2020 ha il Cussegl federal decis da realisar ina retscha da mesiras per promover il talian en Svizra, suenter ch'ins ha constatà ch'il talian en Svizra è periclità, surtut en l'instrucziun. La prioritad han ins mess sin il sustegn da projects per promover il talian en la furmaziun ed en l'instrucziun, surtut per rinforzar las mesiras da sensibilisaziun ed ils projects culturals en las scolas, per elavurar materialias didacticas en lingua taliana e per promover la maturitad bilingua cun talian.

L'UFC ha pudì sustegnair ils onns 2016 e 2018 en total 15 projects. Qua intgins exempels:

- La plattafurma www.italianoascuola.ch intermediatescha infurmaziuns e material didactic per l'instrucziun da talian sco era per crear raits tranter las persunas d'instrucziun.
- In project per l'instrucziun da talian online (www.321via.ch) cun cuntegns davart la Svizra italofona permetta d'emprender la lingua en ina moda e maniera innovativa e ludica.
- Material didactic per l'instrucziun da talian en las scolas da la Svizra tudestga, stgalim secundar I, «Dove vai».
- Trais projects da sensibilisaziun per la lingua taliana:
 - o «Incontrare l'italiano nella Svizzera tedesca» ed «Italiano in scena» (www.italianosubito.ch): i sa tracta da duas purschidas cumpletas da la *Scuola universitaria professionale della Svizzera italiana* (SUPSI) per scolas e classas en Svizra tudestga. L'emprima purschida cumpiglia in curs da talian intensiv durant in'emna e la segunda in curs da talian cumbinà cun in curs da teater en ina scola da teater en il Tessin.
 - o «Settimana della lingua italiana in Svizzera»: project da l'*Università della Svizzera italiana*, che prevesa emnas tematicas cun activitads culturalas e mesiras da sensibilisaziun per la lingua e cultura taliana.
- Dus novs programs per la maturitad bilingua dal chantun da Berna e dal chantun Vad. L'UFC promova ils projects cun ina contribuziun pauschala che duai sustegnair ils chantuns en la fasa iniziala dal program.

En il rom da la Missiva da cultura 2016-2020 ha il Cussegl federal decis da promover pli fermamain la lingua rumantscha ordaifer ses territori linguistic tradiziunal e prevesa perquai d'augmentar a partir da l'onn 2020 ils meds finansials per meglierar las cundiziuns da basa da l'instrucziun da lingua e per crear ina purschida da scolaziun en rumantsch, surtut per uffants en la vegliadetgna da scola e prescola.

4.2 Barats linguistics naziunals

Ils barats linguistics purschids da las scolas en Svizra èn in instrument impurtant per promover las cumpetenzas linguisticas individualas e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas. La promoziun dals barats da scola ha perquai prioritad per la Confederaziun ed ils chantuns en la perioda da promoziun 2016–2020: grazia als meds finanzials supplementars po la Confederaziun sustegnair novs projects da barat. Differentas intervenziuns parlamentaras a favur d'in augment da la promoziun (postulat 14.3670 da la Cumissiun per scienza, educaziun e cultura dal Cussegl naziunal CSEC-N «Concept per segiurns linguistics») dattan perditga da l'impurtanza politic-linguistica dals barats da scola.

La Confederaziun ed ils chantuns han fundà il 2016 la Fundaziun svizra per la promoziun dal barat e da la mobilitad (FSBM). La finamira da la fundaziun è da promover il barat e la mobilitad en la furmaziun e la scolaziun a nivel naziunal ed internaziunal, e quai en il sector scolar ed extrascolar. Ella sustegna acziuns da tut gener che promovan e sviluppan projects ed activitads da barat e da mobilitad. Cun crear questa fundaziun cuminaivla e sia agentura da promoziun Movetia han la Confederaziun ed ils chantuns realisà in'etappa impurtanta per ina pli gronda coerenza en il sector dal barat e da la mobilitad. Uschia disponan els per l'emprima giada d'in organ che permetta da concentrar lur forzas per sustegnair e promover las activitads da barat e da mobilitad.

En connex cun la creaziun d'ina agentura naziunala han las instituziuns federalas e chantunales responsablas per promover il barat e la mobilitad decis d'elavurar ina strategia cuminaivla per far frunt a las sfidas actualas dal barat e da la mobilitad. La strategia per promover il barat e la mobilitad è vegnida sviluppada cuminaivlamain da la Confederaziun e dals chantuns ed approvada dals schefs dal Departament federal da l'intern (DFI) e dal Departament federal d'economia, furmaziun e retschertga (DEFR) sco era da la CDEP l'atun 2017. Uschia disponan la Confederaziun ed ils chantuns per l'emprima giada d'ina visiun cuminaivla e determineschan ensemen las finamiras e mesiras per promover il barat e la mobilitad. La finamira è da rinforzar il barat e la mobilitad a moda quantitativa e qualitativa e da cuntanscher in pli aut dumber da participants.

A nivel operativ è l'agentura naziunala Movetia responsabla per la promoziun dals barats e da la mobilitad. Movetia dispona d'ina vasta purschida da prestaziuns. L'agentura sustegna projects da barat per incumbensa da la Confederaziun e porscha infurmaziun, cussegliaziun ed accompagnament per activitads da barat. En il rom dals barats da scola en Svizra ha Movetia sviluppà il 2017 in nov program da barats per classas grazia als meds finanzials supplementars mess a disposiziun per quest sector en la Missiva da cultura 2016–2020. L'onn 2017 han 525 classas (7 504 uffants) participà ad in program da barat naziunal. Dapi il 2017 remplazza Movetia la Fundaziun ch per la collavuraziun federala ch'è stada responsabla, per incumbensa da la Confederaziun, enfin la fin dal 2016 per dumondas davart ils barats e la mobilitad.

A nivel chantunal datti actualmain stentas per reglar differents elements centrals. La finamira da quellas è da reducir la lavur organisatorica cumpigliada cun las activitads da barat tranter las regiuns linguisticas per las scholaras ed ils scolars da la scola obligatorica e dal stgalim secundar II sco era per las personas d'instrucziun.

4.3 L'instrucziun da las linguas naziunalas

Votaziuns chantunales e project da revisiun da la LLing

Sco pajais uffizialmain pluriling dispona la Svizra per la scola obligatorica d'in concept da linguas adattà a sia situaziun particulara. El prevesa ch'ils uffants emprendan duas linguas estras a partir da la scola primara, numnadamain ina segunda lingua naziunala ed englais. Cun la strategia per l'instrucziun da linguas dal 2004 han ils chantuns approvà ina soluziun naziunala per l'instrucziun da linguas ch'è vegnida integrada silsuenter en la cunvegna interchantunala davart l'armonisaziun da la scola obligatorica (concordat HarmoS).

Malgrà il cler rom ch'ils chantuns han dà a sasezs, è l'instrucziun da las linguas naziunalas en scola dapi plirs onns l'object da cuntraversas. En ils chantuns germanofons èn l'instrucziun da franzos sin il

stgalim primar e secundar I sco era l'instrucziun da talian sin il stgalim secundar II vegnidas messas en dumonda regularmain tranter il 2014 ed il 2018.

Il Cussegl federal ha valità quest svilup sco preoccupant ed ha preschentà il 2016 in project da revisiun da la L Ling. La finamira da la revisiun era da rinforzar la posiziun da las linguas naziunalas en l'instrucziun da linguas e da sustegnair la strategia dals chantuns. A medem temp èn ils chantuns Grischun, Lucerna, Son Gagl, Schaffusa, Turgovia e Turgovia s'exprimids a chaschun da votaziuns dal pievel a favur da l'instrucziun da las linguas naziunalas e da la strategia dal 2004. Il chantun Argovia ha decis d'introducìr il model per l'instrucziun da linguas tenor il concordat HarmoS a partir da l'onn da scola 2020/21. Uschia instrueschan tut ils chantuns cun excepziun dad Uri e d'Appenzell Dadens ina segunda lingua naziunala ed englais sin il stgalim primar; quests chantuns cumpiglian 98% da tut las scolaras ed ils scolars primars (sa basond sin ils dumbers da l'onn da scola 2016/17).

A basa da las decisiuns prenididas a nivel chantunal n'èn tenor il Cussegl federal las premissas per ina regulaziun a nivel federal betg dadas actualmain. Tuttina ha el incumbensà il DFI da valitar da nov la situaziun en collavuraziun cun ils chantuns, sch'in chantun avess da deviar essenzialmain da la soluziun armonisada da l'instrucziun da linguas. La situaziun vegn evaluada il 2019 en il rom da la segunda bilantscha davart l'armonisaziun dals secturs numnads en l'art. 62 al. 4 CF da la scola obligatoria.

En il chantun Grischun è vegnida inoltrada in'iniziativa che pretenda d'instruir sin il stgalim primar unicamain tudestg u englais sco lingua estra (cf. part III, rapport dal chantun Grischun, chapitel 6.2.1).

Recumandaziuns da la CDEP davart l'instrucziun da linguas estras

Ils 26 d'october 2017 ha la CDEP publitgà recumandaziuns en connex cun l'instrucziun da linguas estras (linguas naziunalas ed englais) en la scola obligatoria. Ella vul uschia sustegnair ils chantuns en lur stentas da mantegnair e sviluppar in'instrucziun da linguas qualitativamain auta e metta l'accent sin la promoziun dals barats e da la mobilitad. Per sustegnair la realisaziun da las recumandaziuns ha la CDEP publitgà exempels da bunas praticas en l'instrucziun da linguas estras. La finamira è da pudair cumpartir las soluziuns svilupadas mintgamai a nivel local ed enragischadas en la pratica quotidiana da las instituziuns e da las persunas d'instrucziun.

4.4 La plurilinguitad en l'administraziun federala

La promoziun da la plurilinguitad en l'administraziun federala è in tema fitg impurtant: quella duai esser represchentativa per la societad. Cun questa finamira han ins revedì il 2014 las basas legalas, surtut per meglierar la represchentaziun da las cuminzanzas linguisticas e las cumpetenzas linguisticas dal persunal da la Confederaziun (cf. 6avel rapport da la Svizra dal 2015, part I, chapitel 2.5.1, p. 10).

Per la perioda dal rapport preschent èn da menziunar ils suandants svilups actuals:

- Realisaziun d'in sistem per evaluar las finamiras dal Cussegl federal areguard la plurilinguitad en l'administraziun federala. Quai è ina prioritad da la perioda legislativa 2015–2019.
- La delegada da la Confederaziun per la plurilinguitad ha inizià il project «Evaluaziun da las cumpetenzas linguisticas – ECL» per survegnir infurmaziuns detagliadas davart las cumpetenzas linguisticas dal persunal federal. Quest proceder permetta da survegnir in cler maletg da las cumpetenzas linguisticas dal persunal federal e da definir las finamiras ed ils meds per meglierar las cumpetenzas. L'intent è da sviluppar la nova strategia e las prioritads a basa dals basegns effectivs dal persunal.
- Per rinforzar las cumpetenzas linguisticas dal persunal porscha l'Uffizi federal da persunal (UFPER) scolaziuns linguisticas en las linguas naziunalas a basa d'in contract general cun interpresas da servetschs externas. La purschida sa drizza a l'entir persunal da l'administraziun federala. En quatter onns è la participaziun a tals curs pli che sa dublegiada, da 2 800 participants a 5 700.
- La delegada da la Confederaziun per la plurilinguitad realisescha dapi trais onns in'acziun da sensibilisaziun tenor la metoda «Capito?», cun la finamira da meglierar las cumpetenzas passivas dal talian. L'acziun sa drizza al cader superiur e mesaun cun ina funcziun da manar. Fin oz han participà var 250 persunas dal cader.

Areguard la represchentaziun italoфона èsi da constatar che quella dispona cun l'elecziun dad Ignazio Cassis en il Cussegl federal il settember 2017 puspè d'in represchentant en il pli aut uffizi da la Confederaziun.

4.5 Las linguas e las minoritads jenicas e sinti/manouche

La Confederaziun sustegna dapi daditg las organisaziuns che s'engaschan a favur da las minoritads jenicas e sinti/manouche. El sustegna era projects per promover la cultura e la lingua dals Jenics e dals Sinti (il jenic e sintitikes)⁵.

Sper las minoritads naziunalas dals Jenics e dals Sinti è era la minoritad dals Roma per part colliada istoricamain cun la Svizra. La Svizra dumbra var 80'000 Roma, dals quals la maioritad è emigrada dapi ils onns 1970 da differents pajais dal Balcan ed ha in domicil stabel. L'onn 2015 han pliras organisaziuns dals Roma inoltrà ina dumonda per renconuscher ils Roma sco minoritad naziunala en il rom da la cunvegna dal Cussegl da l'Europa per proteger las minoritads naziunalas. Questa dumonda è vegnida examinada da radent e refusada il 2018 dal Cussegl federal. Sin ina proposta inoltrada parallelamain da renconuscher la lingua dals Roma sco lingua betg liada territorialmain en il senn da la Charta na po betg vegnir entrà sin fundament da la definiziun en la Charta.

La sfida principala per ils Jenics, Sinti e Roma che vivan sco viaggiants è il pitschen dumber da lieus da staziunament e da transit disponibel sco era l'acceptanza sminuata en la societad. Il dumber dals lieus che stattan a disposiziun è dapi onns regressiv e na cuvra betg il basegn. En il sector da la furmaziun datti duas grondas sfidas: d'ina vart la cumpatibilitad dal dretg a la furmaziun cun il dretg d'exequir la moda da viver tradiziunala viaggianta, da l'autra vart la tematisaziun da las minoritads jenicas, sinti e roma cun lur istorgia e cultura en l'instrucziun. En il sector da la cultura datti dus giavischs: rinforzar la renconuschientscha da questas minoritads sco era meglierar la percepziun e la visibilitad en la societad maioritara.

Per far frunt a questa sfida ha il DFI installà il 2015 ina grupp da lavur cun represchentants da la Confederaziun, dals chantuns e da las organisaziuns da las minoritads cun la finamira d'elavurar in plan d'acziun. Las mesiras da quest plan d'acziun è vegnidas integradas en la Missiva da cultura 2016–2020: renconuscher ils Jenics e Sinti svizzers tenor lur atgna denominaziun (adattaziun dal diever linguistic en l'administraziun federala); promover projects en ils secturs cultura, lingua e furmaziun (crear in fond per sustegnair projects culturals da la Fundaziun «Zukunft für Schweizer Fahrende»); reorganisar la Fundaziun «Zukunft für Schweizer Fahrende» cun la finamira da rinforzar e meglierar la visibilitad. Per realisar questas mesiras ha il parlament concedì meds supplementars da 300'000 francs ad onn per la perioda 2016–2020.

En bunamain tut ils temas è la Confederaziun dependenta da la collavuraziun dals chantuns per cuntanscher resultats effectivs. Surtut per crear lieus da staziunament e da transit èn responsabels da princip ils chantuns. Per crear plazz da transit per ils Roma viaggiants da l'exteriur dovri dentant soluziuns surregiunalas. Il 2018 han ins perquai installà ina grupp da lavur federala e chantunala sut la direcziun da l'UFC che s'occupa da la dumonda dals plazz da transit per ils Roma da l'exteriur. La finamira è da chattar soluziuns coordinadas surregiunalmain e duraivlas per convois pli gronds da viaggiants da transit.

Als projects per la lingua jenica

Igl è anc adina in giavisch da bleras represchentantas e da blers represchentants dal jenic da betg prender mesiras per render pli enconuschenta la lingua jenica en la societad maioritara. La Confederaziun respecta quest giavisch. Ella promova perquai projects unicamain sin iniziativa da las minoritads e surlascha ad ellas da derasar ils products. La finamira da la Confederaziun è da tgirar la lingua entaifer las minoritads e da mantegnair ella sco bain cultural impurtant.

⁵ Sintitikes è ina varietad dal romani. La Societad per pievels smanatschads (GfbV) stima il dumber da Sinti che vivan sco viaggiants a 400 (GfbV 2017a, 3), tenor ils represchentants da l'uniun «Sinti Schweiz» vivan en Svizra ca. 3000 Sinti resp. Manouches che dovran tuts il sintitikes sco lingua principala e lingua da famiglia. En general na datti nagins dumbers exacts da las pledadras e dals pledaders da las differentas varietads dal romani.

Il 2007 ha la Radgenossenschaft der Landstrasse, l'organisaziun tetgala dals Jenics e Sinti, inizià in project per documentar il stgazi linguistic cun la finamira da crear las basas per derasar e promover sistematicamain la lingua jenica en il circol dals Jenics sezs. En in emprim pass eri previs da crear ina DVD cun 18 intervistas en lingua jenica davart differents temas che reflecteschan la vita da mintgadi dals Jenics e che concernan surtut la lingua e cultura jenica. Il project è vegnì finanzià integralmain cun contribuziuns da la Confederaziun. Curt avant la finiziun è il project vegnì suspendì dals iniziants per ils motivs numnads sura. Suenter discussiuns intensivass han ils iniziants decis da realisar a fin la documentaziun inclus suttitels en tudestg e jenic, ma da la betg publitgar. Ils dretgs per la derasaziun posseda l'associaziun.

L'associaziun organisescha suentermezdis da lingua per promover las cumpetenzas linguisticas jenicas dals uffants. Il 2019 vegnan offersts sco emprova era suentermezdis da lingua per creschids. Ultra da quai ha l'associaziun edì in cudeschet da lingua che cuntegna in vocabulari da basa cun maletgs e texts. Medemamain en jenic è vegnì translata per l'emprima giada in cudesch d'uffants enconuscent («Joshua mit der Zauberfidel»). Ils dus products numnads vegnan surdads mo a Jenics e n'èn betg accessibels publicamain. L'UFC e la Fundaziun «Zukunft für Schweizer Fahrende» han sustegni questas lavurs finanziailmain.

4.6 Svilups recents en il sector da las medias

Per garantir in service public linguisticamain equilibrà porscha la SSR programs en tut las linguas naziunalas e sustegna la collavuraziun tranter las regions linguisticas. Grazia a mesiras organisatoricas ed instituziunalas è quest barat garantì. Quest sustegn da la SSR po succeder en differents furmas e vegn realisà cun derasar a nivel naziunal tscherts programs linguistic-regiunals, ma era cun barattar, surpigliar e translatar contribuziuns da las autras unitads u davart autras regions entaifer la purschida regiunala linguistica. La SSR prevesa da porscher ina plattafurma plurilingua che dat al public access a bunamain tut las producciuns da la SSR, accompagnadas da suttitels en las linguas naziunalas. Questas mesiras vegnan a far part da la concessiun che la Confederaziun dat il 2019 a la SSR. La nova concessiun metta l'accent sin la singularitad da la purschida da la SSR, che sto sa differenziar cleramain da las purschidas commercialas, e surdat ad ella in'incumbensa d'integrasiun explicita. Quella cumpiglia differents secturs, tranter auter il barat tranter las regions linguisticas. Il resguard da las differents regions linguisticas en l'infurmaziun quotidiana ed en las purschidas attractivas per il public daventa in'incumbensa independenta, menziunada per l'emprima giada explicitamain en la concessiun da la SSR.

Iniziativa dal pievel «Gea a l'aboliziun da las taxas da radio e televisiun» – iniziativa «No Billag»

L'iniziativa dal pievel «Gea a l'aboliziun da las taxas da radio e televisiun» – iniziativa «No Billag» dals 11 da december 2015 vuleva abolir las taxas da recepciun per il radio e la televisiun. Plinavant vuleva l'iniziativa che la Confederaziun na subvenziuneschia naginas staziuns da radio e televisiun e na mainia naginas atgnas staziuns da radio e televisiun en temps da pasch sco era che las concessiuns vegnian ingiantadas regularmain. Il comité d'iniziativa era da l'opiniun che la SSR saja privilegiada tras las taxas ed impedeschia il svilup da la purschida privata. In'aboliziun da las taxas avess tenor el manà ad ina concorrenza pli gista ed avess stimulà l'economia, cunquai che las chasadas e las interpresas avessan pudì impunder en in'autra moda ils meds utilisads per las taxas. Il Cussegl federal ed il parlament han recumandà da refusar l'iniziativa, cunquai ch'il product da las taxas per la recepciun da radio e televisiun garantescha a tut las regions linguisticas da la Svizra da profitar d'ina purschida da medias cumpletta. Ils 4 da mars 2018 han las votantas ed ils votants svizzers refusà l'iniziativa «No Billag» cun 71,6% da las vuschs.

4.7 La perscrutaziun scientifica davart la plurilinguitad

Sco gia accentuà en il 6avel rapport da la Svizra (part I, chapitel 2.3.1, p. 11–12) ha il Center scientific da cumpetenza per la plurilinguitad (CSP) realisà in program da perscrutaziun da trais onns (2012–2014). Ils projects èn vegnids terminads per la cuntentientscha da tut ils partenaris. L'activitad dal CSP è vegnida evaluada d'in comité scientific d'experts che ha ludà la qualitat dal program e da las prestaziuns furnidas sco era la relevanza dals projects da perscrutaziun.

In program da perscrutaziun actual è inizià (2016–2020). 14 projects en ils secturs «plurilinguitad individuala», «instruir ed emprender linguas, valitar ed evaluar las cumpetenzas linguisticas» e «plurilinguitad instituziunala e sociala» èn en elavuraziun. Il CSP realisescha quests projects a moda independenta u en collavuraziun cun autras instituziuns da perscrutaziun. Infurmaziuns pli detagliadas èn disponiblas sin la pagina d'internet: www.zentrum-mehrsprachigkeit.ch.

5. Resposta als commentaris dal comité d'experts davart la realisaziun da l'artitgel 7 da la Charta

La suandanta part prenda posiziun tar ils commentaris dal comité d'experts en ses rapport dals 16 da zercladur 2016. Cuntrari als auters ciclus n'è vegnida drizzada nagina dumonda specifica a la Svizra.

Commentari 35 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts dumonda las autoritads svizras da furnir en il proxim rapport periodic ulteriuras infurmaziuns davart las mesiras supplementaras ed ils progress concernent il jenic e sias pledaders e ses pledaders.

Infurmaziuns pli cumplessivas en quest regard èn da chattar en il chapitel 4.5 dal rapport preschent.

Commentari 49 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts è da l'opiniun che la situaziun particulara da la vischnanca d'Ederswiler pretenda ina politica structurada da vart dal chantun Giura. El intimescha las autoritads svizras da relaschar in text giuridic specific che conferma il status da la lingua tudestga sco lingua uffiziala da la vischnanca, il diever dal tudestg en il contact cun las abitantas ed ils abitants sco era tranter las autoritads communalas e las autoritads ed ils servetschs chantunals, e da garantir in sustegn finanziel sufficient.

Dapi il 2013 metta il chantun Giura a disposiziun a la vischnanca d'Ederswiler ina summa pauschala da 5 000 francs ad onn per cuvrir ses custs da translaziun. La Chanzlia chantunala giurassiana trametta sin dumonda a las votantas ed als votants d'Ederswiler il material da votaziun e d'elecziun en lingua tudestga. Cun las autoritads communalas correspundescha ella medemamain per tudestg. Per ils auters servetschs chantunals na ston ils documents betg vegnir translats en tudestg. La decisiun vegn surlaschada a las unitads administrativas. Plinavant prevesa l'artitgel 10, alinea 2 dal decret dals 25 d'avrigl 2001 davart il stadi civil (RSJU 212.121) ch'ils extracts e las comunicaziuns adressads a las abitantas ed als abitants vegnian sin dumonda preliminar redigids en lingua tudestga.

Las relaziuns tranter il chantun e la vischnanca vegnan giuditgadas tut en tut sco cuntentaivlas. Las autoritads communalas d'Ederswiler conferman quest stadi sco era la tenuta dal chantun Giura en l'ultima consultaziun dal 2015.

Perquai na considerescha la regenza betg sco necessari da relaschar in «text giuridic specific» u ina disposiziun supplementara che reglescha ina «politica structurada» en sia lescha dals 17 da november 2010 davart il diever dal franzos. Questa lescha garantisce en sias disposiziuns generalas il «respect da la libertad da lingua, dal princip territorial linguistic sco er il respect da las minoritads e da la varietad linguistica». Ultra da quai determinescha ella explicitamain che «la libertad da lingua ed ils dretgs da las burgaisas e dals burgais cun domicil u cun sedia en la part dal chantun betg francofona sco er ils dretgs da las corporaziuns publicas respectivas n'èn betg pertutgads da questa lescha». Ultra da quai

è la regenza da l'opiniun ch'il sustegn finanziel a la vischnanca per las translaziuns cuntra il basegn ed è damai «suffizient».

Commentari 52 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Areguard las infurmaziuns survegnidas a chaschun dal 6avel ciclus da rapport constatescha il comité d'experts che la finanziaziun vegn bain messa a disposiziun a nivel federal, ma ch'ella vegn transformada mo parzialmain en in sustegn finanziel per las associaziuns da pledadras e pledaders en ils chantuns da Berna e Friburg. Il comité d'experts pretenda da las autoritads federalas da coordinar, en cunvegna cun ils chantuns pertutgads, lur mesiras e lur stentas finanzialas e legalas, cun la finamira da sustegnair ina politica structurada areguard la lingua tudestga e franzosa en ils chantuns numnads.

I saja regurdà qua al fatg che la Confederaziun, represchentada tras l'UFC, sustegna ils chantuns plurilingvs (Friburg, Berna, Vallais e Grischun) tenor la LLing e l'OLing per lur incumbensas particularas en connex cun la bilinguitad u plurilinguitad. L'UFC ha ina cunvegna da program da plirs onns cun mintgin da quels chantuns. Els han la pussaivladad da determinar lur accents per la perioda da la cunvegna. La Confederaziun intimescha en quest context ils chantuns plurilingvs d'inoltrar projects coordinads cuminaivlamain per nizzegiar lur potenzial sco chantuns bilings u plurilingvs. I na dat ultra da quai nagina avischinaziun structurada cuminaivla dals chantuns, cunquai che mintgin ha sias atgnas cundiziuns e prioritads entaifer ses territori.

Commentari 61 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts pretenda da las autoritads svizras da coordinar lur mesiras e stentas finanzialas e legalas per sustegnair ina politica sistematica en favur da l'instrucziun e da la scolaziun dal personal (d'instrucziun e da tgira) en lingua tudestga e franzosa en ils chantuns numnads [Berna e Friburg].

Ils chantuns da Berna, Friburg e Vallais sustegnan las mesiras dals ospitals chantunals da rinforzar las cumpetenzas linguisticas dal personal da tgira. Quest sustegn finanziel succeda a basa da la cunvegna da program tranter l'UFC ed ils singuls chantuns plurilingvs (cf. las infurmaziuns en paragraf 1, alinea c). La finamira da questas mesiras è da pudair porscher a las pazientas ed als pazients da lingua tudestga (en il chantun da Friburg ed il chantun Vallais) respectivamain da lingua franzosa (en il chantun da Berna) in servetsch da tgira en lur lingua materna. Ils chantuns èn responsabels per las decisiuns da sustegn, quai che garantescha ina meglra cunvegna dal basegn.

Commentari 64 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts envia las autoritads svizras da conceder in sustegn finanziel ed administrativ substanzial a las uniuns che s'engaschan per la bilinguitad e plurilinguitad en ils chantuns bilings e plurilingvs.

La Confederaziun sustegna uniuns activas en il sector da la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas (art. 14 OLing) sco er agenturas da pressa d'importanza naziunala che intermediesschan infurmaziuns davart las quatter regions linguisticas da la Svizra (art. 13 OLing). Las activitads da questas organisaziuns en favur da la bilinguitad e da la plurilinguitad, che s'engaschan per part directamain en ils chantuns bilings, èn multifaras: publicaziuns, mesiras da sensibilisaziun, organisaziun da dietas, projects da perscrutaziun e da barat.

En ils chantuns bilings èn activas organisaziuns per la bilinguitad che survegnan sustegns finanzials per lur projects linguistics e/u culturals, saja quai tras contribuziuns da la Confederaziun als chantuns bilings e plurilingvs u tras ils chantuns sezs.

PART III: MESIRAS PER IL DIEVER DA LAS LINGUAS REGIONALAS U MINORITARAS EN ILS CHANTUNS GRISCHUN E TESSIN

6. Chantun Grischun

6.1 Infurmaziuns generalas

6.1.1 *Realisaziun da la lescha da linguas dal chantun Grischun*

L'onn 2016 è entrada en vigur la reforma territoriala dal chantun Grischun, approvada da la populaziun en la votaziun dals 30 da november 2014. Uschia èn sa furmadas da nov 11 regiuns sco plaun intermediar tranter las vischnancas ed il chantun, las qualas han remplazzà ils anteriurs 39 circuls, las 14 corporaziuns regionalas ed ils 11 districts. La lescha da linguas è vegnida adattada en quel senn che las regiuns han da nov da tegnair quint a moda adequata da las linguas tradiziunalas respectivas.

6.1.2 *Sustegn da la Confederaziun per mantegnair e promover la lingua e cultura rumantscha e taliana*

La Confederaziun sustegna dapi blers onns cun meds finanzials considerabels la promoziun da linguas dal chantun Grischun cun la finamira da mantegnair e promover la lingua e cultura rumantscha e taliana. L'agid finanziel da la Confederaziun (represchentada tras l'Uffizi federal da cultura UFC) sa basa sin la LLLing e l'OLing e munta ad actualmain 5,1 miu. francs ad onn (stadi dal 2017). Cun il sustegn finanziel da la Confederaziun realisescha e promova il chantun Grischun projects che han la finamira da mantegnair e promover la lingua e cultura rumantscha e taliana sco era da rinforzar la trilinguitad entaifer l'administraziun chantunala, surtut en il contact cun las autoritads communalas e la populaziun sco er en il sector da la furmaziun. Il chantun Grischun sustegna cun las subvenziuns da la Confederaziun las organisaziuns ed instituziuns rumantschas e talianas activas a nivel surregional, l'activitad editoriala rumantscha tant sco mesiras per promover la lingua rumantscha e taliana en las medias. Il sustegn vegn reglà en ina cunvegna da prestaziun da plirs onns.

Malgrà las stentas per mantegnair las linguas minoritaras èn il rumantsch ed il talian vinavant sut squitsch en il Grischun ed en Svizra. Surtut il rumantsch sco lingua principala è regressiv. Ils motivs per quest regress èn multifars: pitschna creschientscha demografica en las regiuns perifericas e muntagnardas, emigraziun en las vals ed en las regiuns urbanas, immigraziun da persunas da lingua estra (surtut en connex cun il svilup turistic dal mund muntagnard), fusiuns da vischnancas sur ils territoris linguistics ora, midadas en la cuntrada mediala (la spariziun da la pressa quotidiana rumantscha), pitschna acceptanza da la lingua da communicaziun rumantsch grischun, etc.

Igl è da sa dumandar, schebain l'engaschi da la Confederaziun, dal Chantun e da las organisaziuns linguisticas sustegnidas tegna quint a moda commensurada dals svilups actuals e co che la promoziun da la lingua e cultura taliana e rumantscha po vegnir meglierada cun mesiras effizientas. Per quests motivs ha l'UFC dà l'onn 2018 l'incumbenza da far in'evaluaziun externa per examinar l'effect da l'agid finanziel da la Confederaziun. L'evaluaziun sa referescha a las trais organisaziuns linguisticas Lia Rumantscha, Pro Grigioni Italiano ed Agentura da Novitads Rumantscha sco era las atgnas mesiras dal Chantun per mantegnair e promover la lingua e cultura rumantscha e taliana. L'evaluaziun serva ad optimar la promoziun, surtut er en vista a la promoziun dal rumantsch ordaifer la Rumantschia a partir dal 2020 ed a la promoziun da las medias rumantschas. Cun questa evaluaziun respunda la Confederaziun a medem temp al postulat Semadeni (15.4117) «Allegra, Romanisch und Italienisch sollen leben», approvà ils 28 da settember 2017, che pretenda in rapport davart la situaziun da las duas linguas minoritaras en Svizra.

Ils resultats da l'evaluaziun ed infurmaziuns davart eventualas mesiras vegnan furnids en il proxim rapport da la Svizra.

6.1.3 Fusiuns da vischnancas

Il suandant paragraf respunda a la recumandaziun 2 dal comité da ministers dals 14 da december 2016 ed al commentari 20 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016.

Recumandaziun 2 dal comité da ministers dals 14 da december 2016

Il comité da ministers recumonda a las autoritads svizras da prender mesiras per garantir che las fusiuns da vischnancas en il Grischun na sajan betg in obstachel per il diever dal rumantsch.

Commentari 20 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts è da l'opiniun che la situaziun suenter las fusiuns da vischnancas è colliada cun grondas ristgas per il rumantsch. El pretenda explicitamain da las autoritads svizras da prender mesiras per garantir ch'ils novs territoris administrativs u ils territoris administrativs existents na sajan nagin obstachel per il diever dal rumantsch. Il comité d'experts dumonda ultra da quai las autoritads svizras da furnir en il proxim rapport periodic infurmaziuns davart la realisaziun pratica da questas mesiras.

En la perioda 2016–2018 èn vegnids realisads trais projects da fusiun che han pretendì regulaziuns linguisticas spezialas: Surses (2016), Obersaxen Mundaun (2016) e Bergün Filisur (2018). En la vischnanca da Bravuogn è vegnida realisada en vista a la fusiun per l'emprima giada ina retschertga davart la lingua communal tenor l'art. 19a da l'ordinaziun da linguas chantunala (cf. davart quest artitgel las explicaziuns en il 6avel rapport da la Svizra, p. 19). Questa retschertga ha confermà il status actual da la lingua rumantscha a Bravuogn («passa 20%»).

Il document central e giuridicamain valaivel d'ina fusiun da vischnancas è il contract da fusiun; quel sto mintgamai vegnir suttamess al Chantun. Avant ch'ina fusiun po vegnir realisada preschenta la regenza damai ils pli impurtants puncts en furma d'ina missiva per la deliberaziun en il Cussegl grond. Sch'ina fusiun vegn realisada al cunfin linguistic, sto il contract da fusiun respectivamain la missiva cuntegnair stringentamain er explicaziuns davart la situaziun linguistica.

Las disposiziuns linguisticas da las trais novas vischnancas resultadas tras fusiuns al cunfin linguistic l'onn 2016 respectivamain 2018 èn las suandantas (cf. las missivas respectivas da la regenza al Cussegl grond):

Surses (2016): Las scolas da las vischnancas oz monolinguas rumantschas ston vegnir manadas vinavant en rumantsch. Ils uffants da quests territoris ston frequentar la scola rumantscha. Las realtads linguisticas a Beiva ston vegnir resguardadas a moda commensurada. La communicaziun da las autoritads e da l'administraziun en contact cun las abitantas ed ils abitants sto er en futur succeder en lur lingua tradiziunala. La vischnanca fusiunada ha da procurar che la lingua rumantscha na svaneschia betg plaun a plaun or dal mintgadi uffizial. Mesiras adattadas èn da determinar en il contract da fusiun, en la constituziun ed eventualmain en ina lescha da linguas communalas. Da la cumposiziun linguistica da Beiva èsi da tegnair quint a moda sufficienta. Igl è er en futur da procurar che la populaziun da Beiva vegnia pledentada en sia lingua tradiziunala e na vegnia betg esclusa da la participaziun politica ed administrativa. Ultra da quai sto la nova vischnanca promover duraivlamain las linguas tradiziunalas a moda finanziaria ed ideala.

Obersaxen Mundaun (2016): Las linguas uffizialas da la nova vischnanca èn il rumantsch ed il tudestg. Las autoritads da la nova vischnanca procuran che nagin commember d'ina u da l'autra cuminanza linguistica na vegnia dischavantagià u exclus da la participaziun politica pervi da la lingua. Considerond il princip territorial francà en la Constituziun federala e chantunala sco era la cumposiziun linguistica tradiziunala, vala il territori da la vischnanca rumantscha da fin ussa sco appartegnent al territori linguistic rumantsch. Ultra da quai valan las disposiziuns da la lescha da linguas chantunala. Per la scola vala la regulaziun linguistica definida en il concept da scola da la scola comunabla dad Obersaxen Mundaun. La nova vischnanca sto procurar ch'il rumantsch na svaneschia betg successivamain or dal mintgadi uffizial. Ella sto perquai francar las mesiras adattadas en la constituziun ed eventualmain en ina lescha da linguas communalas. Ultra da quai sto la nova vischnanca promover finanzialmain ed idealmain a moda duraivla la lingua rumantscha ed il «Obersàxar Titsch».

Bergün Filisur (2018): La vischnanca fusiunada è bilingua. En la vischnanca da Bravuogn da fin ussa èn il tudestg ed il rumantsch las linguas uffizialas, a Filisur è il tudestg la lingua uffiziala. Cun la purschida existenta da l'instrucziun da rumantsch en scola èsi da cuntinuar. La lingua rumantscha tradiziunala a

Bergün Bravuogn sto vegnir promovida surtut dal punct da vista cultural. Sche la cumposiziun linguistica a Bergün / Bravuogn sa midass en ina nova relevaziun da tala moda che la lingua rumantscha tradiziunala na cuntanschess betg pli il minimum da 20% pretendì dal Chantun, decida la nova vischnanca davart in'eventuala adattaziun da la lingua uffiziala sco era da l'instrucziun da scola.

6.1.4 *Il rumantsch grischun en scola*

L'elavuraziun dal plan d'instrucziun 21 è terminada. La versiun definitiva, approvada da la regenza il mars 2016, resguarda per gronda part las pretensiuns da tractar egualmain las scolas che instrueschan en l'idiom e quellas che instrueschan en rumantsch grischun. Pir en il terz ciclus (stgalim superiur) èsi previs che las scholaras ed ils scholars da las scolas idiomaticas legian e taidlan – en il senn d'ina avischinaziun – singuls texts en rumantsch grischun. Il plan d'instrucziun 21 vegn introduci en il chantun Grischun per l'entschatta da l'onn da scola 2018/2019 ed è gia vegnì translatà en rumantsch e talian.

In'eventuala midada da la lingua da scola en scolas rumantschas da l'idiom al rumantsch grischun u viceversa è reglada en l'art. 32 da la lescha da scola chantunala. Da questa pussaivladad n'ha nagina vischnanca fatg diever en la perioda rapportada.

6.2. Mesiras per promover il rumantsch ed il talian tenor las disposiziuns da la part III da la Charta

Il suandant paragraf preschenta las mesiras dal chantun Grischun per realisar las disposiziuns da la part III da la Charta e prenda posiziun davart ils commentaris dal comité d'experts en ses rapport dals 16 da zercladur 2016.

6.2.1. *Artitgel 8: Furmaziun*

Commentari 82 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts dumonda las autoritads svizras da procurar che l'instrucziun da linguas estras na giaja betg a quint da l'instrucziun da rumantsch sco segunda lingua.

En il chantun Grischun è vegnida inoltrada ils 27 da november 2013 l'iniziativa dal pievel «Mo ina lingua estra en scola primara (iniziativa da linguas estras)». Il november 2014 ha la regenza proponì al Cussegl grond da declerar l'iniziativa sco nunvalaivla, perquai ch'ella cuntrafa al dretg surordinà. Il Cussegl grond ha decis ils 20 d'avrigl 2015 cun 82 cunter 34 vuschs da declerar sco nunvalaivla l'iniziativa da linguas estras. Cun la sentenza dals 15 da mars 2016 ha la Dretgira administrativa dal chantun Grischun approvà in recurs cunter la decleranza da nunvalaivladad. Il recurs cunter questa sentenza inoltrà al Tribunal federal è vegnì refusà ils 3 da matg 2017. Sin quai ha il Cussegl grond tractà l'iniziativa materialmain en la sessiun da zercladur 2018. Cun 93 cunter 17 vuschs ha el decis da recumandar da refusar l'iniziativa.

Il comité d'iniziativa ha fatg valair ch'il concept da linguas vertent dal Chantun «na mettia betg en il center ils basegns dals uffants e giuvenils, numnadamain ina scolaziun optimala e pussaivladads professiunalas optimadas, mabain arguments politic-regiunals e politic-linguistics». Ils adversaris da l'iniziativa han resumà lur arguments sco suonda: «Na a l'attatga cunter la diversità linguistica: ella è ina part da noss'identità. Na ad ina via isolada: 22 chantuns instrueschan en scola primara tenor il model 3/5. Na a dapli custs: renunziar a l'existent chaschuna custs supplementars massivs. Na ad ulteriurs experiments en scola: laschain finalmain en ruaus las scolastas ed ils scolasts primars ed era las scholaras ed ils scholars! Na a la discriminaziun: Na duain ils uffants da la Bregaglia u da l'Engiadina emprender nagin englais?» Las votantas ed ils votants dal chantun Grischun han refusà l'iniziativa ils 23 da settember 2018 cun 65,2%.

Areguard la scolaziun da las personas d'instrucziun da rumantsch sin il stgalim secundar I (§ 83–86 dal 6avel rapport dal comité d'experts da la Charta) sa chattan las instituziuns responsablas actualmain en ina fasa transitorica: las professuras da rumantsch tant a l'Universitad da Friburg (2014) sco er a Turitg (2018) èn vegnidas occupadas da nov ils ultims onns. Per discussiuns han procurà er ils purtaders e la finanziaziun da las plazzas correspundentas; en tuts dus cas han ins pudì chattar soluziuns tranter las

universitads, la Confederaziun ed il Chantun che garantesch la cuntinuitad instituziunala. A medem temp sa chatta la scola auta da pedagogia dal Grischun (SAPGR) en ina fasa d'amplificaziun areguard las linguas minoritaras, quai che s'exprima en la professura speziala creada da nov l'onn 2018 per la didactica da plurilinguitad integrada.

Questa nova professura, cofinanziada dal Chantun, ha tranter auter in'incumbensa concreta en il sector da la «scolaziun da las persunas d'instrucziun dals stgalims secundars I e II en il rom rumantsch». En ses conclus s'exprima la regenza sco suonda: «Per pudair cuvrir il basegn da persunas d'instrucziun cun bunas enconuschientschas da la lingua rumantscha, èsi necessari da prender mesiras da promoziun sin ils stgalims da scola preparatorics e da collavurar cun las scolast autas adattadas. Per sustegnair questas stentas ed augmentar la motivaziun da las studentas e dals students prepara la SAPGR ensemen cun la Lia Rumantscha da preschent il «certificat rumantsch». Quel duai permetter da validar tenor principis scientifics las enconuschientschas idiomaticas e las enconuschientschas da rumantsch grischun e terminar l'examinaziun en cas da success cun in certificat da la SAPGR.»

6.2.2. Artitgel 10: Autoritads administrativas ed interpresas da servetschs publicas

Commentari 101 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Translaziuns en rumantsch: Il comité d'experts intimescha las autoritads svizras da rinforzar ils servetschs da translaziun chantunals. Ultra da quai pretenda el da las autoritads da furnir las infurmaziuns correspundentas en il proxim rapport periodic.

Dapi che la lescha da linguas chantunala è entrada en vigur l'onn 2008 ha la preschientscha dal rumantsch pudì vegnir augmentada cuntinuadamain. En in facit a chaschun dal giubileum da 10 onns vegn il cusseglier guvernativ e schef dal Departament d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient Martin Jäger a la suandanta conclusiun: «Las autoritads chantunals apprezieschan ed utiliseschan oz bler pli fitg la trilinguitad. Quai sa mussa per exempel sin las paginas d'internet dals singuls uffizis, ma er en furma da curs da lingua per las collavuraturas ed ils collavuratur da l'administraziun chantunala. A chaschun da publicaziuns da plazzas vegn oz dà gronda paisa a la plurilinguitad. Ina preschientscha equivalenta da las trais linguas chantunals en tut ils secturs n'è dentant betg pussaivla. En quest regard stuain nus esser realistics.»

Sco gia explitgà l'onn 2014 en la resposta a la dumonda Papa, è la regenza «dal reminent pronta d'examinar en collavuraziun cun auters chantuns plurilingvs la dumonda, sch'il catalog dals servetschs cun dretg ad in'indemnisaziun tenor l'art. 21 da la lescha da linguas da la Confederaziun satisfa anc». Quai succeda actualmain en il rom da l'evaluaziun incumbensada da l'Uffizi federal da cultura (cf. sura sut punct 1.2). L'evaluaziun vegn er a prender en egl l'importanza da la lavur da translaziun entaifer il catalog da mesiras per mantegnair e promover las linguas minoritaras. Davart ils resultats ed eventualas adattaziuns po probablamain vegnir rapportà en il proxim ciclus.

Il suadant paragraf cuntegna era las respostas a la recumandaziun 1 dal comité da ministers dals 14 da december 2016 ed al commentari 104 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016.

Recumandaziun 1 dal comité da ministers dals 14 da december 2016

Il comité da ministers recumonda a las autoritads svizras da promover vinavant il diever dal talian en l'administraziun chantunala ed en il sector public en il chantun Grischun.

Commentari 104 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Las cumpetenzas da talian dal personal da l'administraziun chantunala: Il comité d'experts n'è betg capabel da s'exprimer davart questas stentas e pretenda da las autoritads chantunals da furnir las infurmaziuns correspundentas en il proxim rapport periodic.

En questa dumonda correspuonda il punct da vista da la regenza anc adina a la resposta a la dumonda parlamentara Pedrini correspundenta da l'onn 2011 concernent l'italianità en l'administraziun chantunala.

La represchentaziun da l'italianità en l'administraziun tenor la lingua materna (8,1% senza las scolastas ed ils scolasts da gimnasi e las collavuraturas ed ils collavuratur dal servetsch da translaziun da la

Chanzlia chantunala) na cuntanscha anc betg dal tutfatg la part da sia represchentaziun en la populaziun en il Chantun che munta a 10,2% tenor la lingua principala en la dumbraziun dal pievel 2000.

Ins ha renunzià da determinar legalmain normas fixas per occupar las plazzas en l'administraziun chantunala, cunquai che quest instrument vegn considerà sco memia static e la realisaziun pratica chaschunass difficultads considerablas. L'aspect da la plurilinguitad vegn dentant resguardà pli fermamain gia durant la publicaziun da plazzas, surtut per plazzas da cader. Era per plazzas cun traffic da public vegnan preferids – en cas da qualificaziun equivalenta – candidatas e candidats che san pliras linguas uffizialas.

Il chantun Grischun porscha a sias collavuraturas ed a ses collavuraturs en il program da curs central 2012 curs da lingua interns en las linguas minoritaras chantunalas talian e rumantsch, e quai sin differents nivels. La finamira da quests curs è d'avrir al persunal chantunal las portas a las linguas minoritaras, da svegliar il plaschair per las linguas e lur cultura sco era da promover en general las enconuschientschas ed il diever da las linguas uffizialas.

6.2.3 *Artitel 11: Medias*

Las medias rumantschas

Ils 20 da mars 2017 ha la Samedia SA, l'editura da «La Quotidiana», la gasetta dal di rumantscha, sutmess a l'ANR ina dumonda per in sustegn finanziel per garantir la cuntinuaziun da «La Quotidiana». L'ediziun da quella saja ina fatschenta deficitara. Sut questas cundiziuns na possia la Samedia SA betg pli edir «La Quotidiana». En quest connex han la Confederaziun ed il chantun Grischun inizià cuminaivlamain cun la Lia Rumantscha il project «Medias rumantschas 2019» cun l'intent da promover e sviluppar vinavant la cuntrada mediala rumantscha. En las lavurs vegn integrà era Radiotelevisiun Svizra Rumantscha (RTR), cunquai ch'i na va betg mo per las medias da print, mabain era per la coordinaziun tranter print, radio-tv ed online. La finamira dal project è da garantir ina cuntrada mediala multifara en lingua rumantscha a partir dal 2020.

Actualmain ed enfin la fin dal 2019 vegn «La Quotidiana» a cumparair en la furma odierna. Infurmaziuns supplementaras davart la situaziun da las medias en il chantun Grischun e davart la realisaziun da la nova soluziun vegnan preschentadas en il proxim rapport da la Svizra.

Las medias talianas

Dapi ils 18 d'avrigl 2017 maina l'Agentura telegrafica svizra (ATS) in servetsch regional per il Grischun talian. L'agentura da novitads naziunala porscha quest servetsch per incumbensa dal chantun Grischun; pussibilità vegn el cun daners per la promoziun linguistica da la Confederaziun e dal chantun Grischun. Il servetsch regional è vegnì creà a basa da l'incumbensa parlamentara Albertin ed a basa da l'interpellaziun Semadeni (14.1083) inoltrada a nivel federal, che pretendan ch'il Chantun rinforzia la coesiun sociala cun promover l'infurmaziun tranter las cuminzanzas linguisticas (cf. 6avel rapport da la Svizra, part II, mesiras per realisar l'artitel 7 da la Charta, p. 16). Il servetsch regional per il Grischun dal Sid cumpiglia novitads dals secturs politica, economia, societad e cultura. El vegn mess a disposiziun gratuitamain a tut las medias da lingua taliana dal chantun.

6.2.4 *Artitel 13: Vita economica e sociala*

Commentari 110 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il diever dal talian en tschertas instituziuns chantunalas ed en plirs secturs giuditgescha il comité d'experts sco insufficient. El è da l'opiniun che las obligaziuns en vegnidas resguardadas mo parzialmain, e dumonda danovamain las autoritads dal chantun Grischun da prender las mesiras necessarias per promover la lingua taliana en las instituziuns cun incumbensas chantunalas.

cf. resposta a la recumandaziun 1.

7. Chantun Tessin

7.1 Infurmaziuns generalas

Per ina survista cumpletta davart la situaziun linguistica e costituziunala dal chantun Tessin renviain nus al quart rapport da la Svizra 2009 (part III, rapport dal chantun Tessin, infurmaziuns generalas, p. 94).

7.2 Posiziun davart la lingua qualsra a Bosco Gurin

La suandanta part preschenta las mesiras dal chantun Tessin per realisar las disposiziuns da la part III da la Charta e prenda posiziun davart ils commentaris dal comité d'experts en ses rapport dals 16 da zercladur 2016.

Commentari 22 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts pretenda da las autoritads svizras da procurar ch'ils novs territoris administrativs u ils territoris administrativs existents na sajan nagin obstachel per promover il tudestg a Bosco Gurin. En quest connex renviescha il comité d'experts a sia recumandaziun davart l'artitgel 7, paragraf 1, alinea d d'approvar in instrument legal per reglar il diever dal tudestg en la vischnanca da Bosco Gurin.

Las autoritads communalas da Bosco Gurin approveschan la fusiun cun las vischnancas da Cevio, Campo Vallemaggia e Cerentino. Ina fusiun da vischnancas na maina betg sfurzadamain ad ina situaziun minoritara pli clera u ad in dischavantatg per las abitantas ed ils abitants germanofons da Bosco Gurin. Igl è da resguardar che vivan er en las autras vischnancas da la fusiun planisada persunas da lingua tudestga (en media inditgeschan var 8% da la populaziun residenta da Cevio, Campo Vallemaggia e Cerentino il tudestg sco lingua principala. Dumbraziun dal pievel 2000, cf. S. Bianconi, M. Borioli, *Statistica e lingue*, OLSI, USTAT 2004: 158). En quest senn manass ina fusiun da las vischnancas en tut ad ina cuminanza pli gronda, er areguard il dumber d'abitantas e d'abitants germanofons e surtut da scolaras e scholars: quai pudess intimar da giuditgar da nov la dumonda da reintrodur in'instrucziun supplementara en tudestg sco era da la cultura e lingua qualsra. Da quai pudessan profitar tut las persunas da la regiun obligadas d'ir a scola.

Commentari 41 dal rapport dal comité d'experts dals 16 da zercladur 2016

Il comité d'experts constatescha che las autoritads chantunalas na sustegnan nagin project nov. Ellas limiteschan lur contribuziun vinavant a l'Uniun Walserhaus Gurin e spetgan sin novas dumondas da project. La Charta oblighescha dentant las autoritads da proceder a moda structurada e da prender atgna iniziativa en il sector da las mesiras da promoziun per las linguas minoritaras.

Sco gia constatà en anteriurs rapports èn aspects socioeconomics il motiv principal per la diminuziun da la populaziun en la vischnanca da Bosco Gurin. Il Chantun è perquai vinavant da l'opiniun che las mesiras las pli efficazias e structuralas per far frunt a quest fenomen ston er esser da natira economica ed avair la finamira d'orientar l'economia regionala puspè vers in turissem da stad e d'enviern.

Areguard ils aspects culturals e linguistics accentuescha il Chantun sia prontadad da sustegnair novas vias en il sector cultural per promover la lingua e cultura qualsra, dentant a cundiziun ch'i dettia pledadras e pledaders locals che possian realisar talas activitads a moda duraivla. In contact regular exista cun il *Centro di dialettologia e di etnografia* (CDE) che tgira il barat cun ils museums etnografics regionals, dals quals fa part er il Museum Walserhaus.

Il sustegn finanziel per la Fundaziun ed il Museum Walserhaus è vegnì garantì per la perioda 2019–2020. En pli datti in ulteriur agid finanziel (decidì il 2018) per concepì da nov las localitads dal museum.

Da las iniziativas dal Museum Walserhaus fan part l'onn 2018 las publicaziuns dals carnets «Escursioni botaniche e geologiche nella regione di Bosco Gurin» / «Botanisch-geologische Wanderungen im Gebiet von Bosco Gurin». I sa tracta d'in instrument efficazi per promover ed intermediar il territori sco era la lingua e cultura qualsra. Il sustegn da questa documentaziun è damai ina mesira pussaivla per las linguas minoritaras. En quest connex efficazia è era la publicaziun «Aus der Mundart von Gurin.

Voci del dialetto di Bosco Gurin», medemamain realisada dal Museum Walserhaus ed edida dad Emily Gerstner-Hirzel, Museum Walserhaus, Armando Dadò Editore, 2014. Ella porscha in vast register da substantivs en dialect gualser cun lur correspundenzas tudestgas. Il Museum Walserhaus prevesa da cumpletta questa ovra cun in register dals verbs dal dialect gualser. Il Chantun po examinar furmas pussaivlas per sustegnair il project.

La tenuta dal Chantun, sco quai ch'ella è vegnida preschentada en il rapport da la Svizra dal 2015 («Il departament responsabel per la cultura e las linguas è perquai persvadì che las mesiras a favur d'iniziativas e d'occorenzas culturalas na vegnan betg a pudair midar u franar il process da schliaziun.»), po vegnir reformulada, sch'ins la considerescha d'ina autra perspectiva: las mesiras en il sector cultural n'han betg in'influenza directa sin la demografia, ma èn tuttina mesiras politic-linguisticas e promovon la vitalità da la lingua e cultura.

La vischnanca da Bosco Gurin menziuna ultra da quai il suandant: ina charta da las linguas da la vischnanca da Bosco Gurin è en elavuraziun; igl è planisà d'inscriver en lingua tudestga las vias a Gurin entaifer il center abità da Bosco Gurin ed i vegn tgirà in barat regular cun l'Associaziun internaziunala per ils Gualsers, en il comité da la quala è represchentada era l'Uniun Walserhaus.

Preschientscha da la lingua tudestga en l'administraziun ed en la vita publica en general

Areguard il diever da la lingua tudestga en tscherts secturs da l'administraziun locala èsi da constatar (sco gia en ils anteriurs rapports) ch'il chantun Tessin na po betg vegnir considerà sco chantun biling. Igl è dentant incontestà ch'ina renconuschientscha uffiziala da la lingua tudestga sin plaun communal po avoir effects sin il prestige da la lingua locala discurrenda e sin la tenuta da la cuminanza visavi lur atgna lingua e ch'ella po contribuir a l'intermediaziun da questa lingua. Il tudestg da standard è dal reminent ina part integrala dal repertori linguistic da la cuminanza gualsra da Bosco Gurin, sper il dialect gualser (Ggurijnartitsch), il dialect svizzer tudestg, il talian ed il dialect tessinais.

Da la preschientscha da la lingua tudestga en l'administraziun fa part era la pagina d'internet da la vischnanca (www.bosco-gurin.ch/) che stat a disposiziun cumpletta in talian e tudestg. Per auters aspects da la preschientscha dal tudestg (sco lingua naziunala betg territoriala) en la vita publica è da resguardar il context particular da la plurilinguità svizra e da la politica linguistica correspundenta che sa resulta dal federalissem da la Svizra. Per intgins secturs n'èsi betg necessari ch'il Chantun intervegna punctualmain, cunquai ch'igl exista gia in rom legal a nivel federal. Quel cumpiglia per exempel las medias e la pussaivladad da retschaiver programs da radio e televisiun en las linguas naziunalas, quai ch'è garanti en l'entir intschess d'emissiun da la staziun da radio e televisiun naziunala. La populaziun germanofona po damai retschaiver en lingua tudestga ils programs da radio e televisiun da Schweizer Radio e Fernsehen (SRF).

7.3 Mesiras per promover il talian tenor las disposiziuns da la Charta

7.3.1 Artitgel 8: Furmaziun

En il suandant paragraf vegnan resumads ils ulteriurs svilups d'intgins projects didactics preschentads gia en l'ultim rapport.

- Il project «Curriculum minimo di italiano» (cf. rapport 2015) è vegnì sviluppà vinavant: suenter ch'ins ha mess a disposiziun las materialias didacticadas dad «Italiano subito» (www.italianosubito.ch) per las scholaras ed ils scholars sco er ils docents germanofons (stgalim secundar I), ha cumenzà il zercladur 2017 la realisaziun da la versiun per scholaras e scholars francofons. Il favrer 2019 duai il project esser terminà. Il project vegn finanzià per part da l'UFC a basa dals meds per promover las linguas naziunalas en l'instrucziun.
- Sa basond sin il project «Italiano lingua di frontiera» (lantschà il 2014, cf. rapport 2015) e cun las entradas d'ina DVD, realisada en quest connex, ha pudì vegnir finanzià il project «italiando» (www.italiando.ch), cun il sustegn dal DECS sco era da la RSI e dal Pertschient cultural Migros. Dapi la primavaira 2016 pon giuvenils da 14 fin 17 onns da la Svizra tudestga, franzosa e rumantscha passentar in'emna da vacanzas en la Svizra taliana e participar ad in program cun

instrucziun da talian e sport. Ils curs linguistics da la damaun porschan 4 moduls d'instrucziun à 45 minutas en dus nivels, in per principiants ed in per participants cun intginas enconuschientschas. Il suentermezdi vegnan offertas activitads da sport sco er activitads per scuvrir la Svizra taliana. A las ediziuns dal 2016 e dal 2017 han participà var 1 000 giuvenils; davart la terza ediziun da la stad 2018 na datti anc naginas indicaziuns.

- Igl è dentant vinavant necessari da survegnir datas pli cumplexsivas (cumplementaras a las relevaziuns da la CDEP en connex cun la retschertga periodica en ils chantuns davart differents aspects da la scola obligatorica e cuntinuanta) davart tut ils aspects da l'instrucziun da talian sco segunda lingua en ils differents tips da scola, surtut davart l'instrucziun da las linguas naziunalas en las scolas professiunalas e las scolas cuntinuantas.

Areguard ils artitgels 9 (autoritads giudizialas), 10 (autoritads administrativas ed interpresas da servetschs publicas), 11 (medias) e 13 (vita economia e sociala) èsi vegnì constatà en il rapport dal 2015 che las basas legalas chantunalas correspundan a las disposiziuns da la Charta. En quests secturs na datti naginas midadas remartgablas.

GLISTA DA LAS ABREVIAZIUNS DUVRADAS EN IL RAPPORT

ANR	Agentura da Novitads Rumantschas
CDEP	Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica
Charta	Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras
CIIP	<i>Conférence intercantonale de l'instruction publique de la Suisse romande et du Tessin</i>
CSEC-N	Cumissiuon per scienza, educaziun e cultura dal Cussegl nazional
CSP	Center scientific da cumpetenzza per la plurilinguitad
DECS	<i>Dipartimento dell'educazione, della cultura e dello sport del Cantone Ticino</i>
DEFR	Departament federal d'economia, furmaziun e retschertga
DFI	Departament federal da l'intern
ELRC	Enquista davart la lingua, la religiun e la cultura en il rom da l'enquista da structura da la dumbraziun federala dal pievel
FSBM	Fundaziun svizra per la promoziun dal barat e da la mobilitad
LLing	Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las communitads linguisticas (lescha da linguas)
LPC	Lescha davart la promoziun da la cultura
OLing	Ordinaziun davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanze linguisticas (ordinaziun da linguas)
OLSI	<i>Osservatorio linguistico della Svizzera italiana</i>
SAPGR	Scola auta da pedagogia dal Grischun
SSR	Societad svizra da radio e televisiun
UFC	Uffizi federal da cultura
UST	Uffizi federal da statistica